

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra bohemistiky

Znalost pravopisu i/y u žáků vybrané základní školy

(An Analysis of Elementary Student's Knowledge in Spelling)

Bakalářská práce

Autor práce: Nikol Peřinová

Studijní obor: Česká filologie se zaměřením na editorskou práci ve
sdělovacích prostředcích

Vedoucí práce: PhDr. Ondřej Bláha, Ph.D.

Olomouc 2024

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma *Znalost psavopisu i/y u žáků vybrané základní školy* vypracovala samostatně a s použitím uvedené literatury a zdrojů.

V Olomouci dne

Podpis:

Mé poděkování patří PhDr. Ondřeji Bláhovi, Ph.D., za odborné vedení a cenné rady. Rovněž děkuji Kláře Morávkové a Základní škole Na Habru Hořice za možnost spolupráce a provedení výzkumného šetření.

Obsah

Úvod	7
I. TEORETICKÁ ČÁST	8
1 ZVUKOVÁ A GRAFICKÁ STRÁNKA JAZYKA	8
1.1 Základní princip českého pravopisu	8
1.2 Odchylky od fonologického principu	8
1.3 Funkce pravopisu	9
2 DRUHY PRAVOPISU	10
2.1 Lexikální pravopis	10
2.1.1 Psaní <i>ch, x, q</i> a <i>w</i>	10
2.1.2 Psaní <i>s</i> a <i>z</i>	10
2.1.3 Psaní <i>di, ti, ni; dě, tě, ně + mě/mně</i>	11
2.1.4 Psaní <i>bě, fě, vě, pě; bje, vje, pje</i>	11
2.1.5 Psaní <i>i/í, y/ý</i>	12
2.2 Pravopis morfologický	15
2.2.1 Jevy ve výslovnosti shodné	15
2.2.2 Jevy ve výslovnosti odlišné	17
2.2.3 Jiné prostředky, jak docílit grafického rozdílu	17
2.3 Pravopis syntaktický	18
2.3.1 Pravidla pro psaní koncovek sloves ve větách s podmětem před přísudkem	18
2.3.2 Pravidla pro psaní koncovek sloves ve větách s podmětem za přísudkem	19
2.3.3 Nejednotné a problematické jevy	19
3 ÚZUS, NORMA A KODIFIKACE	22
II. PRAKTICKÁ ČÁST	24
4 CHARAKTERISTIKA VÝZKUMU	24
4.1 Cíl	24

4.2 Sběr dat	24
4.3 Charakteristika vzorku.....	24
4.4 Organizace a metoda průzkumu	24
4.4.1 Pravopisné cvičení	25
5 ANALÝZA VÝSLEDKŮ PRŮZKUMU	27
5.1 Chybovost v pátém ročníku	27
5.1.1 Měkké a tvrdé souhlásky	27
5.1.2 Psaní i/y ve kmeni slov	28
5.1.3 Vyjmenovaná slova	29
5.1.4 Nepravá homonyma.....	29
5.1.5 Psaní přípony -i, -í	30
5.1.6 Koncovky substantiv	31
5.1.7 Koncovky adjektiv	32
5.1.8 Mluvnická shoda.....	32
5.1.9 Shrnutí 5. ročníku	33
5.2 Chybovost v devátém ročníku	33
5.2.1 Měkké a tvrdé souhlásky	33
5.2.2 Psaní i/y ve kmeni slov	34
5.2.3 Vyjmenovaná slova	35
5.2.4 Nepravá homonyma.....	35
5.2.5 Psaní přípony -i, -í	36
5.2.6 Koncovky substantiv	36
5.2.7 Koncovky adjektiv	37
5.2.8 Mluvnická shoda.....	37
5.2.9 Shrnutí 9. ročníku	38
5.3 Chybovost v porovnání mezi ročníky.....	38
5.3.1 Měkké a tvrdé souhlásky	40

5.3.2 Psaní <i>i/y</i> ve kmeni slov	40
5.3.3 Vyjmenovaná slova	40
5.3.4 Nepravá homonyma	41
5.3.5 Psaní přípony <i>-i, -í</i>	42
5.3.6 Koncovky substantiv	42
5.3.7 Koncovky adjektiv	43
5.3.8 Mluvnická shoda	43
5.4 Správné <i>i/y</i> s chybou v interpunkci	43
5.4.1 Zapomenutí interpunkce	43
5.4.2 Přidání interpunkce	45
5.5 Nesprávné <i>i/y</i> a interpunkce	46
5.6 Celková chybovost	47
5.6.1 Průměr chyb žáků 5. ročníku	47
5.6.2 Průměr chyb žáků 9. ročníku	47
5.7 Žebříček relativně nejproblematictějších pravopisných jevů	48
Závěr	52
Anotace	54
Summary	55
6 SEZNAM POUŽITÉ LITARETURY	56
7 INTERNETOVÉ ZDROJE	58
Seznam grafů	59
Seznam tabulek	60
Seznam Příloh	62
Přílohy	62

Úvod

Bakalářská práce je zaměřena na pravopisná pravidla českého jazyka a na úroveň jejich znalostí u žáků základních škol, v užším pojetí však sleduje pouze problematiku psaní *i/y*. Zvolila jsem toto téma za účelem blíže nahlédnout do tohoto často obávaného, očima laické společnosti snad zbytečného, též proměnlivého pole jazykovědy a jeho aplikace do praktického života. Chtěla jsem poznat mechanismy určující psaní ypsilon v přejatých slovech a seznámit se s těmi největšími nástrahami pravopisu, jak se jeví v zrcadle školní praxe. Zjistit, zda je vůbec možné uvažovat nad zrušením tvrdého *y*, a jaké by to mělo dopady pro jazyková sdělení.

Tato práce je rozdělena na teoretickou a praktickou část. V první části práce jsou vysvětleny principy české psací soustavy a představeny rozdíly mezi grafickou a zvukovou podobou českého jazyka. V jednotlivých kapitolách zaměřených na druhy pravopisu jsou popsána pravopisná pravidla, a to pomocí tradičních výkladů českých mluvnic. V kapitole rozebírající syntaktický pravopis bude prostor určen především komplikovaným situacím, jež nastávají ve větách s různými podobami podmětu. Pro složitější ortografické jevy jsou tradovaná doporučení zpestřena novějšími výzkumy, jež polemizují nad zaběhlými metodami v oblasti vyučování pravopisu na základní škole.

Druhá část sleduje znalosti pravopisu *i/y* žáků pátého a devátého ročníku docházejících do Základní školy Na Habru v Hořicích. Pomocí výzkumného pravopisného cvičení budou otestovány jejich vědomosti o správném používání *i/y* především v oblasti lexikálního pravopisu. Kromě vyjmenovaných slov bude sledováno zvládnutí vzorů skloňování pro podstatná i přídavná jména a v poslední řadě bude pozornost směřovat ke shodě přísudku s podmětem. Prostřednictvím výsledků znalostí žáků bude možné nejen stanovit míry chybování, ale i seznámit se s jejich povědomím o různých vyjmenovaných slovech. V posledním ročníku by měli starší žáci hravě zvládat pravopisný test uzpůsobený vědomostem pro pátou třídu, obzvláště pak, pokud se připravují na přijímací zkoušky středních škol. V závěru bude z padesáti zkoumaných jevů sestaven žebříček od relativně nejtěžších po relativně nejlehčí, pomocí něhož se pokusím vyvodit obecnější závěry o problematice oblastech pravopisu.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 ZVUKOVÁ A GRAFICKÁ STRÁNKA JAZYKA

1.1 Základní princip českého pravopisu

Pro následující zkoumání je potřeba si nejprve představit pravidla grafického záznamu jazyka. Pro zaznamenávání řeči se podle lidských potřeb ustálily soubory grafických znaků, a to již několik tisíc let před naším letopočtem. Tento výběr znaků čili *písmo* je pro každý jazyk příznačný, v češtině zapisujeme *latinkou*, kdežto v ruštině a některých jiných slovanských jazycích se používá *azbuka*. Příslušné grafémy zaznamenávají v každém jazyce různě velké segmenty řeči, například v čínštině vyjadřuje znak zhruba význam celého slova a v korejštině zhruba celou slabiku. (Cvrček, 2010, s. 318) Pro češtinu platí zásada jeden znak – jedna hláska. Český pravopis, chápeme ho jako psací soustavu, je tedy založen na *hláskovém (fonologickém)* principu, proto o našem písmu hovoříme jako o *hláskovém*.

Hlásky (fóny) jsou nejmenší jednotkou řeči, pro každého dospělého člověka snadno rozpoznatelnou. Zaznamenávány jsou pouze ty důležité pro dorozumívání (*fonémy*), protože mají schopnost rozlišit význam slov nebo jejich tvarů. Tyto hlásky tvoří *fonologický systém jazyka*, jenž je založen na funkčních protikladech kvantity a znělosti (krátká × dlouhá samohláska; znělá × neznělá souhláska). Vydělují se tím například následující významy: *dráha / drahá, ráda / rada, síly / sílí, pracuji / pracují, kosti / kostí*). Těmito systémy se zabývá oblast jazykovědy zvaná *fonologie*. (Čechová, 2011, s. 28)

Nicméně se ale nepoužívají znaky pro všechny fonetické rozdíly. V klasickém záznamu písma se nerozlišuje znělé či neznělé *ř (hřbitov × tvář)* nebo *n* ve slově *banka*. Jiné varianty hlásek mají své označení až při tzv. *fonetické transkripci*, tyto zvláštní znaky se nejčastěji používají při zápisu nářečního projevu nebo při výslovnosti cizího jazyka [baŋka]. (Havránek, Jedlička, 1981, s. 54)

1.2 Odchylnky od fonologického principu

V češtině nastávají dvě situace, v nichž se při psaní jednotlivých slov uplatňuje vedle *fonologického* ještě *historický* princip. Ten zachovává znaky i pro hlásky bez fonologické funkce, to znamená, že jeden foném má dva grafémy. V prvním případě

se jedná o hlásku *i*, pro jejíž odlišení se v psaní po tzv. *obojetných souhláskách* používá grafém *y* (popř. *ý*). Shodně znějící slova (homofony) se díky tomu vydělí po své významové stránce (*bil, byl; síra, sýra; pil, pyl; noví cestující, nový cestující*). (Grepl, 1995, s. 62)

V druhé situaci, jde o rozdíl hlásek *ú-ů*, tyto znaky navíc pomáhají ve slovech určit hranici mezi jednotlivými komponenty slov, tedy mezi *morfémy*: srov. *předúčet, předůkladný*. (Čechová, 2011, s. 29) V podstatě historickým je i princip *etymologický*, ten určuje stálou jednotu morfému bez ohledu na jeho znělostní obměny v jiných tvarech slova nebo ve slovech příbuzných: *dub, dubu, tužka, tužek*; podle stavby slova se zachovává *vítězství (vítěz-stv-í)*. (Grepl, 1995, s. 62)

Význam slov může také rozlišovat psaní předpon *s-* a *z-*, jež se vždy nemusí shodovat s jejich výslovností, determinují nejen významově zcela odlišné dvojice slov (*správa / zpráva, sbít / zbít*), ale i výrazy s nepatrnou odchylkou ve významu (*sbrousit / zbrousit*). (Havránek, Jedlička, 1981, s. 83) Tuto funkci plní i psaní velkých písmen na začátku slov. Více se těmto odchylkám věnujeme v kapitole 2.1

1.3 Funkce pravopisu

Výše popsany vztah grafické a zvukové podoby jazyka popisují pravidla, jejichž souhrn označujeme jako *pravopis*. Za jeho základní úkol se považuje schopnost *zaznamenávat* jazykový projev pisatele a schopnost *vybavovat* sdělovaný obsah čtenáři. Uplatňuje se pouze na zápis jazyka, na jazykovou strukturu jeho aplikace nemá vliv, přesto jeho neznalost může způsobit komplikace se srozumitelností zapsaného projevu. Zároveň je jeho ovládnutí jedním z nejvíce zdůrazňovaných požadavků jazykové kultury. (Styblík, 1992, s. 132)

Jak již plyne ze zmíněného, pravopis dbá především na to, aby grafický zápis řeči dodržoval významové souvislosti a vztahy mezi slovy (nebo jejich částmi), aby odkazoval na totožnost jednotlivých morfémů nebo aby vyděloval význam slov stejně znějících. Tyto představené oblasti, pro něž se pravopis využívá nejčastěji, můžeme shrnout na následující okruhy: tvoření slov, tvarosloví, skladba, slovní význam. Podle jazykové roviny, v níž se uplatňují příslušná pravopisná pravidla, pak mluvíme o pravopisu *lexikálním, morfologickém a syntaktickém*. (Čechová, 2011, s. 45)

2 DRUHY PRAVOPISU

2.1 Lexikální pravopis

2.1.1 Psaní *ch*, *x*, *q* a *w*

V naší abecedě máme pro zadopatrovou hlásku [x] zvláštní písmeno, spřežku *ch*, jež vznikla spojením grafémů *c* a *h* (*lichý*, *chyba*, *ořech*). Znělá varianta této hlásky má speciální znak [ɣ] (*byl bych* [bil biɣ]). Na opačném principu funguje jednoduché písmeno *x*, jež se vyslovuje nezněle jako [ks] (pokud je to na počátku nebo konci slova nebo morfému), nebo zněle [gz] (v předponě *ex-* předcházející samohlásce nebo znělé souhlásce): srov. *text*, *xenon*, *extrém* a *existence*, *exhibice*. To samé platí i pro grafém *q*, jenž například ve slovech *quo vadis* vyjadřuje skupinu hlásek [kv]. Do třetice máme v abecedě ještě jedno písmeno, jež se rovněž jako *x* a *q* nevyskytuje ve slovech českého původu. Je jím grafém *w* označující buď hlásku [v] (*webový*) nebo hlásku [u] (*interview*). (Cvrček, 2010, s. 320)

2.1.2 Psaní *s* a *z*

Ani psaní předložek *s* a *z* nemá jednotnou výslovnost. Jelikož se po zvukové stránce liší pouze znělostí, určuje jejich výslovnost následující hláska. Pokud po předložce následuje znělá párová souhláska, čte se jako [z], a pokud neznělá, vyslovuje se [s] (srov. *z* [z] *gauče*, *z* [s] *knihy*; *s* [z] *balónem*, *s* [s] *párkem*).

Psaní předpon *s-* a *z-* už nezávisí na výslovnosti, ale spíš na významu. Tradičně se vyděluje psaní *s-*, pokud je vyjádřen směr dohromady (srov. [s-]: *splácnout*, *skousnout*; [z-]: *sbírat*, *sžít se*), poté ve smyslu směrem dolů nebo z povrchu pryč: ([s-]: *spadnout*, *sfouknout*, *stéct*, *shořet*). Případy, kde se píše *z-*, jsou slovesa se změnou vidu na dokonavý ([s-]: *zčěřit se*, *zkroutit se*; [z-]: *zhubnout*, *zbrousit*) a výrazy ke slovesům druhotně vytvořené s videm nedokonavým: *ztrácet*, *zdaňovat*, *zkoušet*. Předpona *z-* se dále uplatňuje při tvorbě sloves přímo od jmen (*ztotožnit*, *ztrouchnivět*, *zkvalitnit*). Do této problematické skupiny patří nemálo slov, jež se s náležitou předponou významově odlišují (*shlédnout* / *zhlédnout*, *sběh* / *zběh*, *zmazat* / *smazat*). (Čechová, 2011, s. 47)

2.1.3 Psaní *di, ti, ni; dě, tě, ně + mě/mně*

Pokud se ve slově za písmeny *d/t/n* nachází *i/y* nebo *ě*, mění se jejich výslovnost. Jelikož dochází k palatalizaci těchto hlásek, čtou se měkce jako *d'/t'/ň* (*divák, rozdíl, zloděj; tíha, potisk, štěkot; nikdo, kamení, daněk*). Ovšem ve slovech cizího původu k tomuto měkčení nedochází (*diamant, podtitul, nikotin*). (Havránek, Jedlička, 1981, s. 65)

Situace, kdy se rovněž vyslovuje [ně], nastává při použití grafémů *m + ě* (*město, proměna, pamět*), je tu ovšem komplikace. Na rozdíl od předchozích písmen není zápis této slabiky jednotný. Poslední zmíněné příklady slov nemají ve slovech příbuzných skupinu *-mn-*, tudíž se *n* nedostává do psané podoby, kdežto výrazy typu *upřímně, jemně, ohromně, vzájemně* ji mají (*upřímný, jemný, ohromný, vzájemný*). (Cvrček, 2010, s. 323)

Rovněž zájmeno *já* má ve svých tvarech dvě často zaměňované varianty – *mě/mně*. Od 60. let je tvar *mně* ve 3. pádu používán nejen jako tzv. *dlouhý, důrazný tvar* (jako *tobě*), ale i jako *krátký, příklonný* (jako *ti*): *přines mně to, mně se to nestane, je mně to jedno*. Při takovém použití zájmena není nutné používat tvar *mi* nebo *mne*. Rozdílně se tedy ve 3. a 6. pádě píše *mně* a v pádě 2. a 4. *mě*, a to i v „*důrazném*“ postavení (*pro mě, vedle mě, je mě jí líto*). Neplatí tedy paralelní psaní mezi zájmeny *já–ty*, jež napomáhalo v určování zápisu správného tvaru *mě/mně*. (Sgall, Panevová, 2014, s. 143)

2.1.4 Psaní *bě, fě, vě, pě; bje, vje, pje*

Grafém *ě* s retnými souhláskami *b, f, v, p* dále tvoří skupiny vyslovované jako [bje, fje, pje, vje]. Psaní *bě/bje* a *vě/vje* se řídí podle toho, zda se skupina hlásek nachází v kořeni slova nebo v jeho jiné části (např. v koncovce), pokud ano, píšeme *b/v + ě* (*bělavý, sběratel; věta, pověra; hrozbě, křivě*). Jestliže je tato dvojice na hranici mezi předponou slova a jeho kořenem, píše se *b/v + je* (*ob-jezd, ob-jev; v-jezd, v-jem*). (Styblík, 1992, s. 136)

Poslední souhláska *p* se s *ě* v převážné většině případů zapisuje jako *pě* (*pěna, zpět, spěchat, vzpěrač, pěkný, trpět, poupě*). Podoba *pje* se objevuje jen zřídka, v podstatě pouze u slov *sepjetí, vzepjetí* analogií ke slovům *spjatý, napjatý*, avšak vysoce převažuje psaní s *ě* (*sepětí, napětí*). (Cvrček, 2010, s. 323)

2.1.5 Psaní *i/í, y/ý*

Zřejmě tou nejpočetnější skupinou, jež se odchyluje od fonologického principu pravopisu, jsou slova s *i/í* nebo *y/ý*. V minulosti se jejich výslovnost odlišovala, *měkké i* (písmeno *jota*) označovalo běžné vysoké [í], jak ho známe dnes, ale *tvrdé y* (písmeno *ypsilon*) byla dříve středová střední hláska, podobná polskému nebo ruskému [y]. Již za doby Husovy, pravděpodobně však už od konce čtrnáctého století, jsou obě písmena po víceméně celém našem území vyslovována shodně jako hláska [i, í]. (Čechová, 2011, s. 46)

Souhlásky se z hlediska české psací soustavy tradičně, čistě za účelem jejího popisu, dělí na tzv. *měkké, tvrdé a obojetné*. Uvnitř českých slov se po měkkých souhláskách (*ž, š, č, ř, c, j, d', t', ň*) obvykle píše *i/í*, po tvrdých (*h, ch, k, r, d, t, n*) většinou *y/ý* a po tzv. *obojetných souhláskách* (*b, f, l, m, p, s, v, z*) následuje buď *y/ý* anebo častěji *i/í*. (Cvrček, 2010, s. 321)

Avšak i tomuto rozdělení nepodléhají souhlásky kompletně, vymykají se hlásky *f* a *c*. Co se týče hlásky *f*, v lexiku českého původu se po ní píše jen *i* (např. *fíčet, fíflena*) a písmeno *y* se objevuje až ve slovech cizích (*fyzika, fytoplankton*). Hláska *c* je naopak označována za měkkou, ačkoli se po ní nemálokdy píše právě *y* (*cyklista, cynik, kecy*). I pro ni platilo, že se ve slovech domácích psala pouze s *i/í* (*laciný, cítit*), a tak byla pozdější pravopisnou úpravou přidána k pravopisně měkkým souhláskám. Hláska *c* totiž původně byla foneticky měkká, ale časem ztvrdla a přiřadila se k sykavkám *s* a *z*, rovněž ztvrdlým. (Čechová, 2011, s. 46)

Jak již plyne z výše zmíněného, měkké *i/í* je základním grafémem pro slova domácí. Píše se po měkkých písmenech *ž, š, č, a ř* (*žito, žíně; šikovní, šídlo; činka, sčítat; břicho, tříslu*) a po *j* (*jilm, jícen, mají*). Toto rovněž platí pro obojetné souhlásky, *i* je základní, bezpříznaková varianta (*bič, bída; filuta, fígl; lihový, lítost; zmizet, místní; pila, písemný; silný, síň; vina, víko; zisk, prozíravý*). Tvrdé *y/ý* je pro český pravopis grafém příznakový, v domácích slovech se zásadně píše po tvrdých písmenech *h, ch, k, r* (*ohyb, hýkat; chytat, chýlit se; kyselý, kýchat; rychlý, rýpat*) nebo po grafémech *d, t, n* a značí tím, že se čtou tvrdě (*dychtit, dýka; tykev, týden; nyní, nýbrž*) a po obojetných *b, f, l, m, p, s, v, z* se píše tvrdé *y* v kořenech slov, jež se vyskytují v nepočetné, přesně vymezené skupině. Hromadně se označují jako tzv. *vyjmenovaná slova*. (Čechová, 2011, s. 46)

Následující tradiční výčet je převzat od Štěpána Blažka. (Blažek, 2011, s. 6–7)
V odstavci zvýrazněném pomocí vykřičníku vypisujeme taktéž tzv. *zrádná slova* (homonymické nebo značně podobné dvojice slov) uvedená v České mluvnici. (Havránek, Jedlička, 1981, s. 56–57)

A. Vyjmenovaná slova po *b*

být, bydlit, obyvatel, byt, příbytek, nábytek, dobytek, obyčej, bystrý, bylina, kobyła, býk, Přibyslav (babyka, Bydžov, Zbyněk)

! Pamatovat: *být (existovat) × bít (ve významu tlouci: přibít hřebík, sbíječka), bydlo (bydliště: dobré bydlo) × bidlo (tyč: dlouhé bidlo, bidýlko papouška)*

B. Vyjmenovaná slova po *l*

slyšet, mlýn, blýskat se, polykat, plynout, plýtvat, vzlykat, lysý, lýtko, lýko, lyže, pelyněk, plyš (plytký, vlys, Volyně)

! Pamatovat: *mlýn × mlít, lis, lišaj, lišej, ale lyska (vodní pták) × líska (keř)*

C. Vyjmenovaná slova po *m*

my, mýt, myslit, mýlit se, hmyz, myš, hlemýžď, mýtit, zamykat, smýkat, dmýchat, chmýří, nachomýtnout se, Litomyšl

! Pamatovat: *mi (třetí pád jednotného čísla osobního zájmena já) × my (první pád množného čísla téhož slova), mýt (čistit vodou) × mít (vlastnit), vymýtit (vykácet les, mýtina v lese) × vymítat (vypuzovat, vymítač ďábla)*

D. Vyjmenovaná slova po *p*

pýcha, pytel, pysk, netopýr, slepýš, pyl, kopyto, klopýtat, třpytit se, zpytovat, pykat, pýr, pýřit se, čepýřit se

! Pamatovat: *píchat (bodat), pysk (část těla) × pisk (pískot, hlasitý zvuk)*

E. Vyjmenovaná slova po *s*

syn, sytý, sýr, syrový, sychravý, usychat, sýkora, sýček, sysel, syčet, sypat

! Pamatovat: *sirup (sirob), sípat (ztěžka dýchat), sirý (osiřelý, sirotek) × syrý* (básnický *syrový*, vlhký, chladný)

F. Vyjmenovaná slova po v

vy, vysoký, výt, výskat, zvykat, žvýkat, vydra, výr, vyžle, povyk, výheň a slova s předponou *vy-*, *vý-*

! Pamatuj: *výskat × vískat* (probírat se ve vlasech), *výr* (druh sovy) × *vír* (pohyb vody nebo vzduchu), *výt* (vytí vlků) × *vít* (splétat: *závin*), *vyset* (*vy-*: zaset hrách) × *viset* (směrem dolů v prostoru: *visutý most*), *vidět*

G. Vyjmenovaná slova po z

brzy, jazyk, nazývat se, Ruzyně

! Pamatovat: *brzičko (-ičko), zívat* (únavou), *nazývat* (jmenovat) × *nazívat se* (častokrát *zívat*)

Mnohokrát jsou do skupin zařazena i více známá vlastní jména: *Bystřice, Kobylisy, Bydžov, Příbrav, Zbyněk; Volyně; Přemysl, Mýto, Litomyšl; Vysočany, Vyšehrad, Vyškov*. Příjmení se ale na rozdíl od křestních jmen nepodřizují pravopisným pravidlům, a tak existují obě varianty zápisu (*Sirový, Syrový*).

Při psaní *i/y* uvnitř slov po tzv. *obojetných souhláskách* si mohou zejména uživatelé z Čech pomoci tím, že se ve slovech namísto *-ý* vyslovuje v mluvené češtině [-ej]: *být – bejt, mýdlo – mejdlo, sýr – sejra, výr – vejr, výška – vejška*. Avšak tato pomůcka je nespolehlivá (srov. *mlýn × mlít, mlejn × *mlejt*). (Sgall, Panevová, 2014, s. 143) V České mluvnici je tato pomůcka též zmíněna s tím, že pravidlo se liší na místech po souhláskách *z, s, c*, protože se vyslovuje *ej* také tam, kde se ve spisovném jazyce píše *í* (*cítit – cejtít, cícha – cejcha, síto – sejto*). (Havránek, Jedlička, 1981, s. 58) Mezi výjimky můžeme rovněž zařadit všechna slova, jejichž kořen končí na souhlásku *z, s, c* a následuje přípona *-ík, -íček* (*vozik, nosík, lesík, klacíček*).

Ypsilon ve slovech přejatých

Přejatá slova se spolehlivě dají poznat tím, že v nich po pravopisně tvrdých souhláskách zůstává písmeno *i* (*brigáda, brilantní, tristní*), počešťována bývají jen

částečně. V důsledku toho uživatelé jazyka předpokládají, že se například v adjektivu *bryskní* píše měkké *i*. Avšak *bryskní* je již kodifikováno více než sto let s ypsilonem proto, že je přejaté z francouzštiny (též *byrokracie*, *bysta*, aj.). (Svobodová, 2013–2014, s. 199–200)

Jiná přejatá slova, např. anglické *business*, se přepisují s ypsilonem, jež zde figuruje jako příznakový člen grafické opozice právě pro signál cizosti (české *byznys*, slovenské *biznis* a polské *biznes*). (Beneš et al., 2013, s. 150–151)

2.2 Pravopis morfologický

Mimo samostatné výrazy, v nichž se rozhoduje o správném psaní slovních základů, zahrnuje pravopis i psaní koncovek ohebných slovních druhů a podle toho jej nazýváme pravopisem *morfologickým*.

2.2.1 Jevy ve výslovnosti shodné

Již zmíněné obojetné souhlásky s sebou přinášejí komplikace ve správném psaní koncovek především při skloňování podstatných jmen rodu mužského životného. Český pravopis využívá analogie ke slovům, jež se skloňují stejně (mají stejný vzor) a u nichž víme, že se v daném tvaru vyskytuje buď *i/i* nebo *y/y*, jelikož jim předchází tvrdá nebo měkká souhláska. (Cvrček, 2010, s. 321) Pokud jde jednoznačně ke slovu přiřadit vzor skloňování, neměly by komplikace nastat.

Grafický rozdíl *i/y* rozliší první pád množného čísla (*psi*, *šakali*, *pávi*) od čtvrtého a sedmého pádu čísla množného (*psy*, *šakaly*, *pávy*). U přídavných jmen odliší číslo (*milý kamarád*; *milí kamarádi*) a u jmen přídavných přivlastňovacích se použitím *i/y* mění pád i rod (srov. *Pavlovi kamarádi* × *Pavlovy kamarády* × *Pavlovy knihy*). Jako další lze jmenovat tvary osobního zájmena *já*: *mi* (třetí pád čísla jednotného) × *my* (první pád čísla množného). (Čechová, 2011, s. 48)

Složitější a okrajové jevy:

Při skloňování můžeme narazit na případy, v nichž dochází ke kolizi při psaní *i/y* u slov rodu mužského (vzor *předseda*) a u slov rodu ženského (vzor *žena*). Sice jsou tato substantiva zakončena na *-a*, ale předchází jim měkká souhláska, a tak se v nich vždy píše měkké *i* (srov. první a druhý pád jednotného čísla: *Babica*, *Babici*

(*předsedy*); *skica, skici* (ženy). Avšak toto pravidlo má svou výjimku, jež se vztahuje na hovorová neživotná substantiva končící na *-c*, jež patří ke vzoru tvrdému (*hrad*) a zapisují se s *psilon* (*trucy, kecy, tácy*). (Grepl, 1995, s. 63)

V knize Jarmily Panevové a Petra Sgalla *Jak psát a nepsat česky* připomínají další takové tvary slov. (Panevová, Sgall, 2014, s. 143). Uvádějí, že v češtině existuje adjektivum *bezkopcý*, jež vyzdvihl František Kopečný. Přesněji se výrazům z této problematiky věnoval Robert Adam (Adam, 2003, s. 169–180). Pro začátek svého výzkumu popsal pět typů příkladů, v nichž se může základ končící na *-c* vyskytnout vedle formantu tvrdé deklinace začínajícím na *-i/i*, a vypsál, na jaká slova se pravidla vztahují.

1. typ **bezkopcý**: *bezpalcá opice, bezlímecy kabát*
2. typ **hic**: *filcy, hecy, kecy, tácy, truci aj.*
3. typ **skica**: *Mána, gejša*
4. typ **Kopanica**: *paňáca* (šašek, kašpar), *Venca*
5. typ **Laco**: *Stýblo, Fico*

I přes to, že se jedná o útvary slov na okrajovém postavení českého tvarosloví, Adam apeluje na nás, abychom jako uživatelé jazyka byli schopni příslušný tvar nejen vytvořit, ale i napsat. Podle něj nízká frekvence slova není argumentem pro to, aby se tvaroslovně nebo pravopisně ignoroval. Na závěr přidává názor, že pro osvojitelnost pravopisu je potřeba začít důsledně chápat souhlásku *c* jako tvaroslovně obojetnou a taktéž i písmeno *c*. Psaní *i/y* v tomto případě by se mělo podřídít systémové analogii. (Adam, 2003, s. 169–180)

U tvrdých souhlásek podobné problémy nenastávají, ale je vhodné připomenout, že měkké *i* ovlivňuje substantiva rodu mužského životného a v množném čísle dochází k alternaci (*pstruh, pstruzi; žák, žáci; hoch, hoši*). Ovšem nejvíce komplikovaný je při deklinaci pravopis substantiv, jejichž příslušnost ke vzoru je nejednoznačná (kolísající *uhel, kužel, kotel aj.*). (Grepl, 1995, s. 63)

To, zda je v koncovce slova použité *i/y* (*í/ý*), funguje i pro odlišení slovních druhů a jejich tvarů (sloveso od přídavného jména: *živím rodinu, živým mlád'atům*; sloveso od podstatného jména: *pili vodu, řetězové pily*).

2.2.2 Jevy ve výslovnosti odlišné

U skloňování dochází často ke změně hláskové podoby slov. Během toho se znělá koncová souhláska mění v neznělou ve tvarech slov s tzv. *nulovou koncovkou*: jak u podstatných jmen (srov. první a druhý pád čísla jednotného: *páv* [páf] × *páva* [páva]; první a druhý pád čísla množného: *práva* [práva] × *práv* [práf]), tak u tvarů sloves rozkazovacího způsobu (*běž* [běš], *zahod'* [zahot'], *nezlob* [nezlop]). (Čechová, 2011, s. 48)

Další z rozdílů v psané a mluvené formě nastává při odvozování slov. Při tomto procesu často dochází k hláskové změně na hranici předpony a kořene, přesněji dojde k asimilaci koncové párové souhlásky předpony vlivem počáteční souhlásky kořene. Většinou se výslovností změni znělá hláska v neznělou. Jak již bylo jednou zmíněno, děje se tak z důvodu zachování grafické jednoty předpony ([f]: *vsáknout*, *vtláčit*; [s]: *bezstarostný*, *rozčílit*, *zčernat*, *ztvárnit*; [fs]: *vzplanout*; [t] *nadsázka*, *podpora*, *odpadní*, *představit*; [z]: *sbírka*, *sdužení*). Ke stejnému jevu dochází i na hranici slootovorného základu a přípony ([f]: *plavčík*, *zkumavka*, *škytavka*, *mistrovství*; [p]: *výhybka*, *kolébka*; [š]: *vážka*, *množství*; [t]: *průvodce*, *pohádka*; [d]: *svatba*, *četba*). Naopak existují případy, v nichž na této hranici pravopis nezachovává přesnou slootovornou stavbu a dochází k vypouštění písmen označujících stejnou nebo podobnou hlásku (*plavec + ský* → *plavecký*, *Texas + ský* → *texaský*). (Čechová, 2011, s. 47–48).

2.2.3 Jiné prostředky, jak docílit grafického rozdílu

V rámci kapitoly o morfologickém pravopisu Marie Čechová rozebírá dva typy přídavných jmen složených. Pravopis pomocí pouze malého grafického rozdílu (*spojovníku*) rozděluje složeniny *určovací*, jež se píší dohromady, protože první člen specifikuje člen následující (*občanskoprávní předpisy* – týkající se občanského práva; *literárněkritický časopis* – obsahující literární kritiky). Složeniny *slučovací* se naopak obvykle píší se spojovníkem, jelikož jsou oba komponenty na stejné úrovni (*vědeckotechnická literatura* – vědecká a technická; *literárně-hudební program* – literární a hudební). (Čechová, 2011, s. 48)

2.3 Pravopis syntaktický

V pořadí třetím zřetelem, jež rozhoduje o psaní *i/í* a *y/ý* v koncovkách přídavných jmen, zájmen a sloves. Ze syntaktického hlediska dochází mezi větnými členy ke *shodě* (*kongruenci*). Takto usouvztažněné dvojice se shodují v několika mluvnických kategoriích: *jmenný rod*, *číslo* a popř. *pád*. Tuto shodu rovněž vyjadřují i koncovky daných slov a jejich psaná podoba. (Cvrček, 2010, s. 322)

Mluvnický shodný přívlastek s určujícím jménem nazýváme *přívlastkem shodným*. Některé dvojice slov, při jejichž výslovnosti dochází k alternaci koncových souhlásek v přívlastku, samy upozorňují na změnu čísla. Děje se tak u podstatných jmen rodu mužského životného (*mladý hoch*, *mladí hoši*; *pracovitý dělník*, *pracovíí dělníci*; *pilný pán*, *pilní páni*). Pokud bychom dvojice tvořili ze slov zakončených na obojetné souhlásky, bylo by psaní *i/í* a *y/ý* jediným prostředkem rozlišujícím jejich číslo (*hrubý bratr*, *hrubí bratři*; *známý zpěvák*, *známí zpěváci*; *sveřepý šakal*, *sveřepí šakali*, *nový student*, *noví studenti*). Toto rovněž platí pro výrazy nevyjadřující rozdíl v čísle (pro tzv. *zpodstatnělá přídavná jména*), nejvíce pravopisně neprůhledná jsou v tomto spojení měkká přídavná jména (srov. *nový vrchní*, *noví vrchní*; *cizí cestující*, *cizí cestující*). (Čechová, 2011, s. 49)

2.3.1 Pravidla pro psaní koncovek sloves ve větách s podmětem před přísudkem

Pravopis rozlišuje jednotné od množného čísla i při shodě přísudku s podmětem. Mluvnická shoda se přitom realizuje prostřednictvím jmenných koncovek nebo koncovek slovesných participií. Příkladem je tvrdá souhláska, jež mění svou výslovnost (*Petr je šťastný*, *Petr a Matěj jsou šťastní*), ale i stejně znějící obojetná (*Petr je tu nový*, *Petr a Matěj jsou tu noví*). Z hlediska slovosledu, jež je v češtině volný, hraje důležitou roli právě koncovka podstatného jména, díky níž lze rozpoznat základní skladební vztah mezi podmětem a přísudkem: *Orli pronásledovali sokoly*. *Sokoly pronásledovali orli*. (Čechová, 2011, s. 49)

Při shodě má pravopis rovněž schopnost odlišit rod, popř. životnost v množném čísle podstatných jmen rodu mužského životného (srov.: *chlapci jsou posláni*, *dopisy jsou poslány*; *kluci jsou zdraví*, *dívky jsou zdravý*). V některých případech nám takto pravopis pomůže zjistit, že jsou ve větné souvislosti užity podměty rozdílných rodů:

Vlaštovky létaly nad potokem, Kosi seděli na větvích. Pokud jsou podměty bez kontextu rodově těžko zařaditelné, poukazuje na jejich rodovou příslušnost rovněž pravopisná shoda: *Kája a Míša se nezapojili* (muži, popř. muž a žena) × *Kája a Míša se nezapojily* (ženy). Stejně tak: *Vyučující vzali/y žáky na výlet do muzea.* (Čechová, 2011, s. 49)

Ve větách, kde je podmět tvořen více členy různých rodů, má přednost rod mužský životný, jestliže ten v podmětu není obsažen, přebírá tuto funkci rod mužský neživotný a až po něm rod ženský (*běžkyně a její pes zastavili; babičky a vnoučata pekly vánoční cukroví*). U podmětu nevyjádřeného se řídíme kontextem (*Sestry se objaly. Po více jak pěti letech se opět shledaly.*), není-li pro rozpoznání dostatečný, používáme tzv. *genericke maskulinum* a píšeme koncovku pro rod mužský životný (*Na pohovoru byli trpěliví, dali mi dostatek prostoru*). (Cvrček, 2010, s. 322)

2.3.2 Pravidla pro psaní koncovek sloves ve větách s podmětem za přísudkem

V již zmíněné knize Jarmily Panevové a Petra Sgalla se píše v kapitole *Pravopis a jeho zákoutí* o problémové mluvnické shodě. Zmiňují tam, jaké komplikace přináší například diktování české věty. Poukazují tedy na to, že je nezbytné poslechnout si větu, v níž přísudek předchází několikanásobnému podmětu, až do konce a teprve podle toho dopsat *i/y* do tvaru přísudku. (Sgall, Panevová, 2014, s. 141)

V souvislosti s tím chceme připomenout, že dnes je možnost tohoto doplnění dvojitá. Zvolit může uživatel jazyka výše popsanou přednost rodu mužského životného, nebo se řídit podle druhé možnosti: může doplnit *i/y* v koncovce přičestí podle prvního členu za slovesem a jeho rodové příslušnosti. (Styblík, 1992, s. 135) Nezáleží tedy na tom, zda se například za posledním nadiktovaným členem podmětu skrývá maskulinum, jemuž předcházela řada feminin (*Přes cestu nám často přebíhali daněly, srnky a nejčastěji zajíci.* × *Na školní besídku se přišly podívat babičky, maminky i tatínkové.* × *Diváky nejvíce pobavily komikova gesta, jeho grimasy a vtipy.* × *Průzkumu se zúčastnila gymnázia a střední školy.*)

2.3.3 Nejednotné a problematické jevy

Výkladu o pravidlech zaznamenávání mluvnické shody se podrobněji věnuje Oldřich Uličný. (Beneš et al., 2013, s. 183–187) Rozebírá i početné, ať už méně či více

periferní případy, jež v Pravidlech českého pravopisu nejsou zachyceny a pokud ano, tak jsou nejednotně řešeny. Tyto problematické jevy způsobují tři základní příčiny. Poslední zmíněná je nejčastější a v některých situacích mají vliv společný:

a. vzájemný prostor mezi jednotlivými principy a pravidly (shoda podle formy × shoda podle smyslu)

b. nejasné naplnění jedné či více gramatických kategorií řídicího substantiva (rod, číslo nebo životnost)

c. nedostatečná detailnost popisu určitého pravidla (chybí popis některých variant, které mohou nastat v rámci daného typu)

a. Prvně jmenovaný aspekt může ve větě nastat při použití substantiva v prvním pádě, spojky *s/se* a substantiva v sedmém pádě, jež by se syntakticky vyjadřovalo buď jako několikanásobný podmět s přísudkem v množném čísle anebo jako jednoduchý rozvitý podmět s přísudkem v jednotném čísle (srov. *bratr se sestrou byli pokáráni; bratr se sestrou byl pokárán*).

K nejasnostem dochází taktéž v souvětí dvou po sobě jdoucích vět, v němž se v první větě řídí shoda formou podmětu a v druhé větě tentýž výraz představuje podmět nevyjádřený (obvykle to jsou výrazy: *stovky, tisíce, polovina, mnoho*, tzv. *kvantifikátory*), nebo se shoda řídí podle sdělovaného obsahu: *Polovina dobrovolníků se dostavila do parku, aby pomohla/i s se sběrem odpadků. Stovky žáků neprošly přijímacím řízením, protože se dostatečně nepřipravovaly/i*. Rovněž v souvětích bez výrazu vyjadřujícího množství se uplatňuje shoda podle smyslu: *Děvčata se rozběhla po lese a sbíraly/sbírala tam jahody*. (Grepl, 1995, s. 419)

b. Druhým problematickým jevem je nová mluvnická charakteristika řídicího substantiva. Pokud se například objeví nový „životný“ význam slova k již existujícímu „neživotnému“, musí tuto změnu respektovat i mluvnická shoda. Skupinu těchto substantiv tvoří jednak tvary v množném čísle životných i neživotných maskulin, jež mají stejný význam (*Uzenáči jim moc nevoněli. × Uzenáče jim moc nevoněly.*), a jednak maskulina, jež se svou „ne/životností“ významově odlišují (*Jeho koníčky mu zabíraly většinu volného času. × Jeho koničci mu zabírali většinu místa ve stáji.*).

Nehledě na mimojazykovou skutečnost je pro mluvnickou shodu rozhodující gramatická životnost. Ta se řídí podle koncovky substantiva v nominativu plurálu (*korále – koráli, nosiče – nosiči, slanečky – slanečci*). Zažitou výjimkou jsou pro tento princip výrazy *rodiče, lidičky* nebo *koně*, jež se, i přes jejich „neživotné“ pádové zakončení, mluvnicky chovají jako životná substantiva (*Rodiče se dostavili na třídní schůzky.*).

Nicméně platí, že substantiva zakončena pádovou koncovkou příslušící životnému tvaru (*-i, -é, -ové*) se v syntaktické struktuře chovají jako životné, i přes to, že jsou to v mimojazykové realitě neživé jevy nebo předměty. Jako řídicí členové tím pádem ovlivňují koncovky přísudku, doplňku nebo shodných přívlastků: *Tmaví hrobové se otevírali; Jednotliví antagonisté (svaly) se v těle vzájemně napínali a stahovali; Líní dnové ubíhali × Dny se krátily.*

O tomto jevu Milan David (1995, s. 104) píše, že je pro ovládnutí pravidel zásadním problémem právě pochopení kategorie jmenného rodu a podkategorie životnosti pro rod mužský. Podle něj žáci musí vědět, že koncovky *-i, -é, -ové, -í* označují rod mužský životný (*páni, sousedé, předsedové, hajní*) a koncovky *-y, -e, -ě* přísluší rodu mužskému neživotnému (*hrady, stroje, sledě*). Žáci musí taktéž rozumět tomu, že mluvnická je věda abstraktní a otázka, zda je něco skutečně živé, pro ni nehraje roli. Pokud tímto způsobem budou žáci přemýšlet nad koncovkami, zvládnou napsat správné *-i/-y* ve shodě přísudku se jmény výše popsanými (*Uzenáčeli se zkazily/i.*)

Možnostem je nejvíce otevřené určení rodu u názvů firem, hudebních či jiných seskupení. Jejich názvy, často cizího původu, jsou v jazyce po rodové příslušnosti neustálené. V psané podobě se tak střetává rod formální mluvnický se skutečným. Pokud je nám známý kontext sdělovaného obsahu, mluvnická shoda se řídí podle gramatického rodu (*Tři sestry vystoupily v našem městě., Rychlé šípy vyhrály běžecký závod.*). Jestliže je to nejasné nebo nejednoznačné, uplatní se varianta podle smyslu nebo převažujícího úzu (*Red Wings zvítězili v semifinále, Rolling Stones zahráli v Plzni.*) (IJP¹) Pro jistou volbu zakončení je možné použít opěrné substantivum (*kapela, firma, společnost, skupina, tým*) a řídit mluvnickou shodu podle něj.

¹ Internetová jazyková příručka [online] (2008–2024). Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Cit. 21. 4. 2024. <<https://prirucka.ujc.cas.cz/>>.

c. Poslední místo v seznamu představují případy týkající se některých kombinací jednotlivých částí v několikanásobném podmětu, jež Pravidla neberou v úvahu: *Dva závodníci a jejich motorky vyjeli (i vyjely) z dráhy. Malí koledníci a jejich maminka k nám přišli (i přišly) pro koledu.* Nastává rovněž situace, v níž je podmět složený z několika jmen, ale představuje jeden významový celek (názvy států, územních celků, firem). Je nejasné, jakou částí se má přísudek řídit: *Itálie a Německo se umístily/umístilo/umístila na stupni vítězů. Nelson a Murdock otevřeli/otevřela svým klientům novou pobočku.*

Problematické určování pokračuje i v případě, pokud je podmět rozvit přístavkem. Pro něj platí obecné pravidlo, že tvar přísudku určuje podmět, ačkoli v nemnoha případech určuje tento tvar přístavek (tj. pokud obsahuje vlastní jméno nebo výraz zpřesňující a shrnující podmět): *Pilot, mechanici, inženýři, zkrátka celý tým, hlasitě slavili (i slavil) prvotní vítězství.* Podobně tomu je u shody přívlastku s podmětem, pokud se jedno adjektivum vztahuje k několikanásobnému řídicímu členu: *Milí (Milý) Jane a Karolína, svatý (svatí) Cyril a Metoděj.* (Beneš et al., 2013, s. 183–187)

3 ÚZUS, NORMA A KODIFIKACE

Pravopis, jež představuje ustálený způsob zaznamenávání našich jazykových sdělení, je věcí dohody, konvence. Jako uživatelé spisovného jazyka se zavazujeme ke správnému způsobu těchto projevů. Tyto závazné způsoby užívání jazyka poté souhrnně nazýváme *normou*, jež existuje i pro nespisovné variety jazyka (např. v živých nářečích jsou jazykové normy též). Norma spisovného jazyka se zjišťuje výzkumem kultivovaných textů, následně se formuluje, utvrzuje a reguluje ve slovnících a mluvnicích. To je její *kodifikace*. (Šmilauer, 1972, s. 25)

Kodifikace spisovné normy (zejména v pravopisu a tvarosloví) je probírána podrobně na základní škole a vštěpuje se žákům do hlavy. Větná skladba a slovní zásoba jsou oblasti normy z velké části nekodifikovány, i když jejich norma v povědomí mluvčích existuje; stejně tak tomu je u celých nespisovných tvarů. Normy, nehledě na existenci jejich kodifikace, samy o sobě závazné nejsou. (Hubáček, 2010, s. 16)

Norma je v neustálém procesu a kodifikace ji vždy reflektuje s určitým zpožděním. Poslední kodifikaci soudobé pravopisné normy obsahují Pravidla českého pravopisu z roku 1993–1994, jež přinesla ve srovnání s pravopisnou kodifikací z roku 1957 a z pozdějších let některé drobné úpravy. (Čechová, 2011)

Není možné kodifikovat jevy odporující ustálené normě. Lze jen vyrovnávat některé její nedůslednosti a libovlnosti. Od normy se odlišuje *úzus*, ustálená jazyková zvyklost (může být i nesprávný). (Šmilauer, 1972, s. 25)

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 CHARAKTERISTIKA VÝZKUMU

4.1 Cíl

Hlavním cílem praktické části bakalářské práce je zjistit úroveň znalostí pravopisu *i/y* u žáků páté a deváté třídy základní školy. Rovněž pomocí zadaných pravopisných cvičení odhalit pravopisné jevy, jež dělají žákům největší potíže, nebo jevy pro ně nejméně problematické. Následně ze zjištěných výsledků vypracovat žebříček těchto jevů a seřadit je od relativně nejtěžších po relativně nejlehčí. Součástí průzkumu je i srovnání vědomostí mladších a starších žáků a ověření, zda žáci devátých tříd, jež by pravopis měli plně ovládat, chybují méně často než žáci pátých tříd. Pozornost je věnována i vlivu přebytečné nebo chybějící kvantity hlásek na celkovou chybovost.

4.2 Sběr dat

Průzkum pravopisných vědomostí žáků byl proveden v jedné páté a ve dvou devátých třídách na Základní škole Na Habru. S žádostí o provedení průzkumu jsem obepsala tři základní školy z Hořic v Podkrkonoší, jelikož odtamtud pocházím a jsou mi bližší než školy v olomouckém kraji. Druhá škola, Základní škola Hořice, Komenského, zamítla mou žádost z důvodu přípravy žáků na přijímací zkoušky a poslední žádost zůstala bez odpovědi.

4.3 Charakteristika vzorku

Průzkumu se zúčastnilo celkem 49 žáků. Konkrétně to bylo 23 žáků z 5. ročníku a 26 žáků z 9. ročníku, ze dvou tříd po 13 žácích, ale pro nedostatečný počet odpovědí byl z tohoto ročníku jeden vzorek vyřazen. Celkový počet byl tedy změněn na 23 mladších a 25 starších žáků.

4.4 Organizace a metoda průzkumu

Pomocí e-mailové komunikace se zástupkyní ředitele Klárou Morávkovou jsem se domluvila na spolupráci v podobě vyplnění pravopisného testu, resp. doplňovacího cvičení. Oběma třídám byl zadán tentýž text. Po telefonické domluvě proběhlo testování během března roku 2024, ale bez mé osobní účasti.

Pro žáky 5. a 9. ročníku byl domluvený test v anonymitě a neznámkový, ale výsledky jedné z 9. tříd byly vráceny opravené, bez známek. Vyučující příslušné třídy navíc označil/a tři vzorky testů, jež vyplnili žáci s diagnostikovanou specifickou poruchou učení. I přes to, že obsahovaly vysoké procento chyb, byly tyto vzorky ponechány zařazené v průzkumu, jelikož podobný počet chyb se vyskytoval i u jiných žáků, o nichž nám tato informace prozrazena nebyla, příp. netrpěli poruchou učení vůbec.

4.4.1 Pravopisné cvičení

Pro účely průzkumu bylo vytvořeno originální doplňovací pravopisné cvičení, jež obsahovalo 50 vynechaných míst. Za účelem zjistit, zda si starší žáci pravopisné učivo pamatují lépe, byla podoba testů pro příslušné třídy totožná.

Nejprve byl prostudován školní vzdělávací program základní školy a následně bylo při výběru zkoumaných jevů zohledněno nově probírané učivo pro 5. ročník. Následující výčet se vztahuje pouze k problematice pravopisu *i/y*. Podle očekávaných výstupů *ŠVP* žák v 5. ročníku (*ŠVP Základní škola Na Habru, 2023, s. 52–54*):

1. Užívá a aplikuje vyjmenovaná slova a slova k nim příbuzná.
2. Vysvětlí podstatu shody přísudku s podmětem a aplikuje ji v písemném vyjadřování.
3. Zdůvodní druhy přídavných jmen a objasní jejich pravopis.
4. Vyjmenuje vzory podstatných jmen a zdůvodní pravopis dle těchto vzorů.
5. Zvládá základní příklady syntaktického pravopisu.

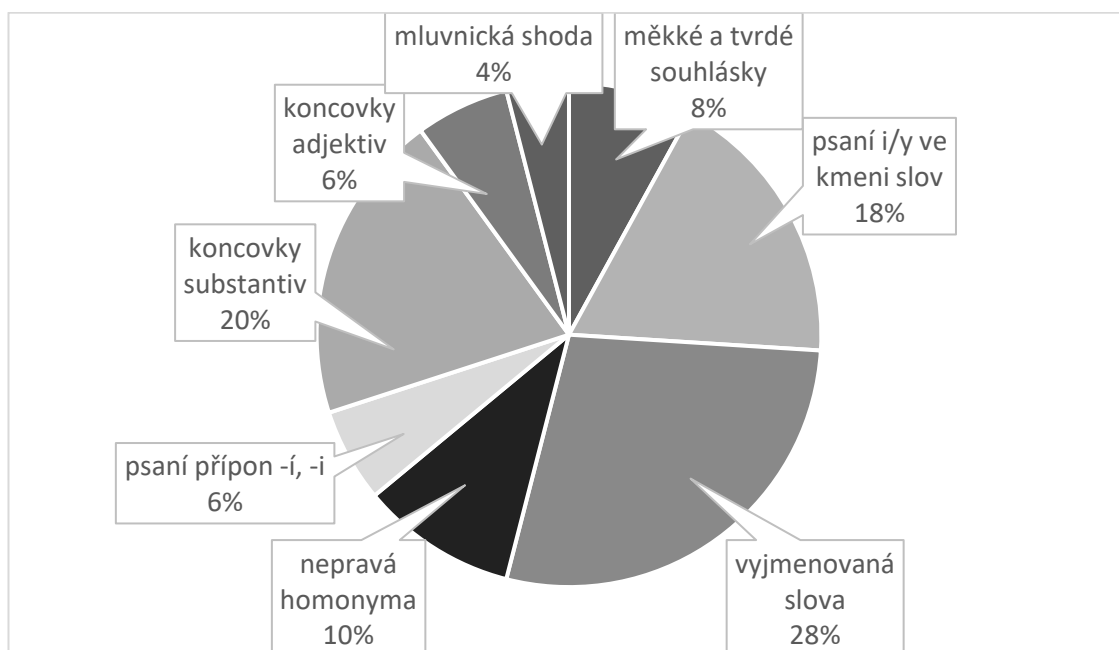
Test byl zaměřen primárně na problematiku vyjmenovaných slov. Dále bylo zařazeno několik jevů testujících správné skloňování podstatných jmen a pár doplnění bylo určeno pro psaní *i/y* v koncovkách jmen přídavných. Nejméně zastoupené bylo doplňování koncovek složených tvarů minulého přítčestí.

Pravopisné cvičení obsahovalo 16 vět, jež spolu obsahově nesouvisely. Z důvodu časové nenáročnosti byla často ve zvolených výrazech vynechána až dvě písmena. Skupiny jevů nebyly rovnoměrně zastoupeny. Přikládáme přehled pravopisných jevů a počet zvolených příkladů, jež je zastupovaly.

Tabulka č. 1: Zastoupení pravopisných jevů

Pravopisný jev	Počet příkladů
<i>měkké a tvrdé souhlásky</i>	4
<i>psaní i/y ve kmeni slov</i>	9
<i>vyjmenovaná slova</i>	14
<i>nepravá homonyma</i>	5
<i>přípona -í, -i</i>	3
<i>koncovky substantiv</i>	10
<i>koncovky adjektiv</i>	3
<i>mluvnická shoda</i>	2

Graf č. 1: Zastoupení pravopisných jevů

Zadávaný pravopisný text měl následující podobu:

Z bal_čku sladkostí si vybral žv_kačku. C_z_ prstýnek se leskl třp_tivými drahokam_. Venku bylo s_chravo, zuřila v_chřice, bl_skalo se a padaly kroup_. Po pol_tr_skal kůň s b_lou l_sinou. Pepov_se l_b_l můj ch_tr_mob_l. M_brz_ráno pojedeme na v_kend do Přib_slav_. Včel_ za oknem op_lovával_f_alky a v_olky. Om_lem zapomněl koupit s_rup. Maso z m_sky musíte uml_t pomocí ml_nku. Kamarád m_poslal dopis z L_tom_šle. V klec_ jsme viděli sup_. Farmáři m_vali na statku ovce s kozam_. Babičky sbíraly lišky, bedl_a p_chavky v lesích Šumav_. Pod židlí se válel_Tomášov_sešity. Silnice vedla přes v_sutý most a vedle nové c_klostezky. Navštívili jsme zámek S_chrov.

Po navrácení vyplněných testů byly výsledky podrobně zaznamenány. Jelikož nebyl použit test s předpřipravenými variantami, ale obsahoval vynechání pro vlastnoruční doplnění žáků, jejich odpovědi byly často nečitelné. Chyby byly pro účely popisu druhů chybovosti, jež se žáci dopouštěli, rozděleny na:

- Nesprávné *i/y* nebo *i/ý*
- Nesprávné *i/y*, jemuž chyběla kvantita
- Nesprávné *i/y*, jemuž přebývala kvantita
- Nesprávné *i/y* nebo *i/ý*, jež nemělo ani správnou kvantitu.

Jako chybné bylo označené i takové doplnění, v němž nebyla jednoznačně rozpoznatelná podoba *i/y*, nebo vynechané místo.

5 ANALÝZA VÝSLEDKŮ PRŮZKUMU

V následujících kapitolách jsou blíže zkoumány výsledky pravopisných jevů. Za účelem představení chybovosti v konkrétních výrazech bylo vytvořeno osm tematických tabulek. Některé z příkladů jevů by bylo možné uvést zároveň na více místech. Skupina nepravých homonym byla vytvářena se zřetelem na to, zda mají výrazy totožné, nebo téměř totožné protějšky ve skupině vyjmenovaných slov, ta rovněž nezahrnovala pouze přesné tvary vyjmenovaných slov, ale i jejich blízké či vzdálené odvozeniny.

Důležité je pro interpretaci výsledků zmínit, že jako chyba byla započítána správná *i/y*, ale jež neměla doplněnou správnou interpunkci – buď přebývala, nebo (častěji) chyběla. V první části výzkumu jsou tedy sečteny chyby všeho druhu.

5.1 Chybovost v pátém ročníku

5.1.1 Měkké a tvrdé souhlásky

Tabulka č. 2: Měkké a tvrdé souhlásky

Příklady	Počet chyb	Chybovost
<i>chytrý</i>	5	22 %
<i>tryskal</i>	4	17 %
<i>cizí</i>	0	0 %
<i>kleci</i>	0	0 %
Celkem	9	9,8 %

Mezi pravopisné jevy bylo zahrnuto i učivo, jež by žáci z pátého ročníku měli ovládat velmi dobře. Jelikož se psaní *i/y* po měkkých nebo tvrdých souhláskách učí již v nižších ročnících, lze očekávat nulové procento chyb. V tabulce můžeme pozorovat, že po měkkých souhláskách napsali všichni žáci správné písmeno. Tvrdé souhlásky byly řešeny špatně nejprve ze 17 % a poté z 22 %.

5.1.2 Psaní *i/y* ve kmeni slov

Tabulka č. 3: Psaní *i/y* ve kmeni slov

Příklady	Počet chyb	Chybovost
<i>cyklostezky</i>	18	78 %
<i>vichřice</i>	10	10 %
<i>Litomyšle</i>	6	6 %
<i>víkend</i>	4	4 %
<i>misky</i>	3	3 %
<i>líbil</i>	2	2 %
<i>violky</i>	2	2 %
<i>sirup</i>	2	2 %
<i>fialky</i>	0	0 %
Celkem	47	22,7 %

Nejlépe z této skupiny byly řešeny *fialky*, v nich nikdo nechyboval. Mezi ty méně problematické rovněž patří slovo *víkend*, u něhož jsme očekávali záměnu za slovo s předponou *vý-*, avšak žáci ho mají zřejmě pilně natrénované. Ve slově *Litomyšl* byla záměrně vynechána obě *i/y*; ve snaze nachytat žáky, kteří neznají řetězce vyjmenovaných slov zpaměti, zda pochybují o tom, po které souhlásce se píše tvrdé *y*. Téměř dvě třetiny žáků se v této volbě rozhodly špatně. Necelá polovina žáků nenapsala správné *i* ani ve slově *vichřice*, je možné, že se nezamysleli nad tím, že je odvozené od slova *vítr*. S nejvyšším procentem chybovosti byla psána *cyklostezka*. Možnou příčinou je nedostatečné zapamatování výjimečné situace, v níž se píše ypsilon po souhlásce *c*, tradičně řazené mezi měkké. Lze předpokládat, že žákům činí potíže rovněž psaní slova *bicykl*, jelikož si musí dávat pozor zároveň na dvě písmena.

5.1.3 Vyjmenovaná slova

Tabulka č. 4: Vyjmenovaná slova

Příklady	Počet chyb	Chybovost
<i>pýchavky</i>	12	52 %
<i>omylem</i>	9	39 %
<i>lysinou</i>	7	30 %
<i>mlýnku</i>	7	30 %
<i>Litomyšle</i>	7	30 %
<i>blýskalo se</i>	4	17 %
<i>třpytivými</i>	2	9 %
<i>Sychrov</i>	2	9 %
<i>žvýkačku</i>	2	9 %
<i>opylovaly</i>	1	4 %
<i>Přibyslavi</i>	0	0 %
<i>my</i>	0	0 %
<i>sychravo</i>	0	0 %
<i>brzy</i>	0	0 %
Celkem	53	16,5 %

Rozpoznání vyjmenovaných slov žáci zvládají převážně velmi dobře, dokonce byla stoprocentní úspěšnost řešení ve výrazech: *Přibyslav*, *my*, *sychravo* a *brzy*, popř. *pyl*. Téměř třetina žáků špatně vyřešila *Litomyšl* a také odvozeniny *mlýnek* a *lysinu*. O něco větší procentuální neúspěšnost mělo vyjmenované slovo *mýlit se*, reprezentované odvozeným příslovcem *omylem*; žáci si tuto spojitost nejspíš neuvědomili. Největší úskalí představuje *pýchavka*, tradičně řazena mezi „češtinářské špeky“, jelikož málokdo ví, že je název byl vytvořen podle toho, že zralé plodnice této houby po zmáčknutí vyfouknou žlutohnědý oblak s výtrusy. Pro význam *dout*, *foukat se* dříve používalo sloveso *pýchati*, z něhož je odvozen nejen název houby, ale i podstatné jméno *pýcha*. (Pravdová, Svobodová, 2014, s. 45)

5.1.4 Nepravá homonyma

Tabulka č. 5: Nepravá homonyma

Příklady	Počet chyb	Chybovost
<i>visutý</i>	9	39 %
<i>mívali</i>	6	26 %
<i>umlít</i>	3	13 %
<i>mi</i>	2	9 %
<i>bílou</i>	2	9 %
Celkem	22	19,1 %

Další náročný jev, jež představovalo slovo *visutý*, řešili žáci sice nejhůře v rámci skupiny, avšak procento chybně psaného příkladu není v celkovém měřítku moc vysoké. Zdá se, že již ovládají rozeznání významu *visící* od *vysunutý* a tím pádem ví, že se nejedná o předponu *vy-*. Zároveň je možné, že, pokud by tento jev reprezentovalo např. sloveso *visel*, by psali žáci častěji ypsilon.

Předpokládaná chybovost v homonymech *mi* × *my*, pro jejichž rozeznání je třeba pochopit význam věty, se nepotvrdila. Převážně všichni žáci zvládli tento výraz vyplnit správně, stejně jako adjektivum *bílý*. Odhadujeme, že možný podíl na úspěšnosti je způsoben tím, že slovo *bílý* (popř. výše řešené *fialky*) představuje pojmenování barev.

U infinitivu *umlít* byla chybovost oproti vyjmenovanému slovu *mlýn* (*mlýnek*) o 17 % nižší, žáci správně rozpoznali příponu slovesa.

5.1.5 Psaní přípony *-i, -í*

Tabulka č. 6: Psaní přípony *-i, -í*

Příklady	Počet chyb	Chybovost
<i>líbil</i>	15	65 %
<i>balíčku</i>	4	17 %
<i>mobil</i>	2	9 %
Celkem	21	30,4 %

Předchozí tvrzení o správně psaných příponách velmi výrazně narušuje výsledná chybovost tvaru *líbil*, jež je výrazně nadpoloviční. Odhadujeme, že žáci si při zdůvodnění chybně vybaví tvar slovesa *být*, čímž zamění příponu za kořen slova, a chybně nabydou dojmu, že se jedná o slovo odvozené. Jiné psaní předpon nedělalo dětem žádné potíže, chybovost ve slově *balíček* byla 17 % a 9 % napsalo nesprávně výraz *mobil*.

5.1.6 Koncovky substantiv

Tabulka č. 7: Koncovky substantiv

Příklady	Počet chyb	Chybovost
<i>Šumavy</i>	10	43 %
<i>včely</i>	9	39 %
<i>bedly</i>	9	39 %
<i>supy</i>	6	26 %
<i>Přibyslavi</i>	6	26 %
<i>drahokamy</i>	5	22 %
<i>kozami</i>	5	22 %
<i>Pepovi</i>	4	17 %
<i>poli</i>	4	17 %
<i>kroupy</i>	3	13 %
Celkem	61	26,5 %

Žáci se většinou s psaním *i/y* v koncovkách podstatných jmen vypořádali dobře, avšak nevyskytl se žádný tvar podstatného jména řešen stoprocentně úspěšně. Koncovku *-ovi* ze vzoru *pánovi* nerozpoznalo pouze 17 % dětí.

Chybovost slova *drahokamy* byla předpokládána vyšší. Domnívali jsme se, že si více žáků vyloží zakončení tvaru jako tvar koncovky *-ami*, charakteristický pro sedmý pád podstatného jména ženského rodu, a zapomene si určit opěrný skloňovací vzor pro podstatné jméno mužské neživotné – *hrad*. Zmíněnou koncovku *-ami* napsalo špatně 22 % dětí.

Přibyslav měli žáci přiřadit ke vzoru *kost*, avšak 26 % tak neučinilo a napsalo nesprávné *-y* příslušící vzoru *žena*. Vykládáme si to jako chybu způsobenou nedůsledností v určování opěrných vzorů, jelikož bývá *Přibyslav* připomínána mezi vyjmenovanými slovy, a tak by žáci měli znát její celou formální podobu.

Jiným jevem bylo podstatné jméno rodu mužského životného užitá ve větě jako předmět ve čtvrtém pádě. Pro správné *i/y* bylo třeba dosadit tvar vzoru pro množné číslo v příslušném pádě – *pány*, ale v 26 % tak zřejmě učiněno nebylo, možná kvůli záměně za první pád množného čísla nebo kvůli nevěnování pozornosti významu věty.

Bedly i *včely* byly vyplněny z 39 % nesprávně. Příčinou chybného zápisu mohla být neznalost houby *bedly* nebo odbyté vyhledání vzoru. *Včely* činily potíže zřejmě z důvodu, že se jedná o živé tvory. Rovněž to mohlo způsobit použití ve větě, protože se zároveň měla doplnit i koncovka slovesa ze základní skladební dvojice. Nejvíce

chyb obsahovala *Šumava*, jež byla v testu použita ve druhém pádě, žáci opět špatně rozeznali vzory pro ženský rod.

5.1.7 Koncovky adjektiv

Tabulka č. 8: Koncovky adjektiv

Příklady	Počet chyb	Chybovost
<i>Tomášovy</i>	17	74 %
<i>chytrý</i>	6	26 %
<i>cizí</i>	4	17 %
Celkem	27	39,1 %

Jak plyne z tabulky, nejméně problematickým se ukázalo psaní přídavných jmen měkkých, jeho chybovost byla pouze 17 %. Zastupující slovo *cizí* bylo vybráno pro ulehčení zařazování ke vzoru, jelikož se domníváme, že se v učivu mladších žáků traduje poučka, že se měkké *i* píše v adjektivech odvozených z pojmenování zvířat a poté nejčastěji ve slovech: *cizí – ryzí – hovězí*.

Přídavné jméno s tvrdým vzorem měl špatně doplněné zhruba každý čtvrtý žák. S nejvyšší mírou chybovosti pak vyšlo adjektivum přivlastňovací. Jeho špatný zápis je doložen u 74 % žáků. I přes to, že bylo za řídicí podstatné jméno zvoleno slovo *sešity*, žáci si neurčili správný opěrný vzor – *matčiny* – nebo ukazovací zájmeno *ty*. Míře chybovosti mohla přispět často zaměňovaná koncovka šestého pádu podstatného jména mužského rodu životného (*-ovi*).

5.1.8 Mluvnická shoda

Tabulka č. 9: Mluvnická shoda

Příklady	Počet chyb	Chybovost
<i>válely se</i>	19	83 %
<i>opylovaly</i>	18	78 %
Celkem	37	80,4 %

Tento pravopisný jev, reprezentující syntaktický pravopis, byl žáky v drtivé většině vyřešen chybně. Míra svědčící o neúspěchu se vyšplhala až k 83 %, i přes to, že jsme určili za podměty slova nekomplikující jejich zařazení ke vzoru.

Chybovost si vykládáme nejen tím, že je v pátém ročníku shoda přísudku s podmětem zcela novým učivem, ale i možností, že věta měla složitější slovosled pro

určení základní skladební dvojice. Podmět *sešity* stál až na konci věty a je možné, že na to žáci nejsou zvyklí. Avšak tomuto vysvětlení neodpovídá ani míra chybovosti druhého příkladu, jež je rovněž vysoká a čítá 78 %.

5.1.9 Shrnutí 5. ročníku

Tabulka č. 10: Shrnutí nejtěžších a nejlehčích jevů

Příklady	Počet chyb
<i>válely se</i>	19
<i>opylovaly, cyklostezky</i>	18
<i>Tomášovy</i>	17
<i>žvýkačku, třpytivými, bílou, líbil, violky, sirup, mi, Sychrov, mobil</i>	2
<i>opylovaly</i>	1
<i>cizí, sychravo, my, brzy, Příbyslavi, fialky, kleci</i>	0

Největší procento žáků udělalo chybu v koncovkách příčestí. Oba jevy zastupující shodu přísudku s podmětem obsadily vrchní příčky. Dále se jako často nesprávně řešené ukázalo slovo *cyklostezka*, jež se musí pamatovat jako výjimka z měkkého psaní po písmenu *c*. Do třetice je doplnilo přídavné jméno přivlastňovací, konkrétně tvrdého vzoru *matčin*.

Naopak nejlépe, tedy bez jediné chyby, vyšla problematika určitých vyjmenovaných slov a znalost měkkých souhlásek. Příčky s ojedinělými chybami představují další vyjmenovaná slova i některá nepravá homonyma.

Na závěr chceme vyzdvihnout správné určování *i/y* ve zrádné dvojici *mi × my*, v níž se chyby dopustili pouze 2 žáci.

5.2 Chybovost v devátém ročníku

5.2.1 Měkké a tvrdé souhlásky

Tabulka č. 11: Měkké a tvrdé souhlásky

Příklady	Počet chyb	Chybovost
<i>tryskal</i>	7	28 %
<i>Chytrý</i>	2	12 %
<i>cizí</i>	1	1 %
<i>kleci</i>	1	1 %
Celkem	12	12, 0 %

Žáci v devátém ročníku by tuto problematiku měli ovládat zcela správně. Zatímco u měkkých souhlásek tomu tak zhruba bylo, tvrdé souhlásky dělaly žákům větší potíže. Největší úskalí představovalo sloveso *tryskal*, jež pro ně mohlo být neobvykle použito ve větě, avšak, i přes to, že mohou toto slovo znát ve spojení s vodou, se nejspíš domnívali, že se jedná o cizí slovo. Jeho význam bude řešen později.

5.2.2 Psaní *i/y* ve kmeni slov

Tabulka č. 12: Psaní *i/y* ve kmeni slov

Příklady	Počet chyb	Chybovost
<i>vichřice</i>	12	48 %
<i>sirup</i>	10	40 %
<i>Litomyšle</i>	9	36 %
<i>cyklostezky</i>	4	16 %
<i>fialky</i>	3	12 %
<i>víkend</i>	2	8 %
<i>violky</i>	2	8 %
<i>misky</i>	2	8 %
<i>líbil</i>	1	4 %
Celkem	45	20,0 %

Nejvyšší míru chybovosti, blíží se k polovině, představuje špatně napsané slovo *vichřice* zřejmě podle mylného přesvědčení, že se jedná o předponu *vy-*. Překvapivě taktéž problematickým se ukázal *sirup*, pro špatné *i/y* se rozhodlo 40 % žáků. V téhle podobě se píše od roku 1957, kde bylo v Pravidlech českého pravopisu opraveno tvrdé *y* na měkké *i*, protože bylo chybně spojováno se slovem *syrý*. Toto podstatné jméno pochází z arabského *šarāb* (nápoj), do Evropy přišlo skrze latinské *siru(p)pus/sirop(p)us* a do češtiny poté prostřednictvím německého *Sirup*. (Pravdová, Svobodová, 2014, s. 47)

Rovněž se žáci správně nevypořádali s vyjmenovaným slovem *Litomyšl*, v němž bylo cíleně vynecháno písmeno také po hlásce *l*. Výrazy jako *violky*, *fialky*, *misky* a *líbil* nenaplnily očekávání v podobě nulové chybovosti. Rozhodli se takto 1–3 žáci.

5.2.3 Vyjmenovaná slova

Tabulka č. 13: Vyjmenovaná slova

Příklady	Počet chyb	Chybovost
<i>pýchavky</i>	17	68 %
<i>blýskalo se</i>	10	40 %
<i>mlýnku</i>	6	24 %
<i>Litomyšle</i>	6	24 %
<i>třpytivými</i>	6	24 %
<i>lysinou</i>	4	16 %
<i>opylovaly</i>	4	16 %
<i>omylem</i>	3	12 %
<i>Sychrov</i>	3	12 %
<i>Příbyslavi</i>	2	8 %
<i>my</i>	1	4 %
<i>sychravo</i>	1	4 %
<i>žvýkačku</i>	1	4 %
<i>brzy</i>	0	0 %
Celkem	64	18,3 %

V nejčastěji chybně zapisovaném vyjmenovaném slově se výsledky deváté a páté třídy shodují. Možné vysvětlení jsme popsali již v kapitole věnované páté třídě. Zatímco mladší žáci psali jako druhé nejčastěji chybné odvozené slovo *omylem*, starší žáci měli potíže přímo s tvarem vyjmenovaného slova *blýskat se*. Obě třídy byly ale jednotné v nulové chybovosti příslovce *brzy*. Ve srovnání se všemi vyjmenovanými slovy byly pro ně středně těžké výrazy *mlýnek*, *Litomyšl* a *třpytivý*; nesprávnou variantu zvolilo 24 %.

5.2.4 Nepravá homonyma

Tabulka č. 14: Nepravá homonyma

Příklady	Počet chyb	Chybovost
<i>visutý</i>	15	15 %
<i>umlít</i>	12	12 %
<i>mívali</i>	5	5 %
<i>mí</i>	1	4 %
<i>bílou</i>	1	4 %
Celkem	34	27,2 %

V pravopise nepravých homonym si žáci nevedli moc dobře. Již tvar slovesa *mít* ve smyslu *vlastnit* přinesl komplikace a chyb v něm se dopouštěla pětina třídy. Sloveso *umlít* bylo cíleně použito vedle vyjmenovaného slova *mlýnek* a, ačkoli se tím pádem očekávalo jisté procento chyb, je šokující, že v devátém ročníku napsalo toto sloveso

chybně až 48 %. Slova *mlýn* a *mlít* z této dvojice hláskově i významově podobné nejsou příbuzná. Substantivum *mlýn* přišlo do češtiny ze staroněmeckého *mulīn* (dnes *Mühle*) a sloveso *mlít* pochází z praslovanského **melti*. Poté došlo k přesmyku hlásek *el* (*mleti*) a zdloužení slabiky na *lé* (*mléti*) a nakonec došlo k zúžení *é* v *í* (*mlíti*). (Pravdová, Svobodová, 2014, s. 44)

Ani adjektivum *visutý* nevyřešili žáci správně (60 % chyb). Nejspíš ho automaticky zařadili mezi slova s předponou *vy-* a nevěnovali pozornost významu slova.

5.2.5 Psaní přípony *-i, -í*

Tabulka č. 15: Psaní přípony *-i, -í*

Příklady	Počet chyb	Chybovost
<i>líbil</i>	8	32 %
<i>baličku</i>	1	4 %
<i>mobil</i>	1	4 %
Celkem	10	13,3 %

Psaní přípony nečinilo žákům potíže ve slovech *mobil* a *baličku*, ale sloveso *líbil* napsalo 8 žáků chybně. Vzhledem k předchozí zkušenosti s výsledkem slovesa *umlít*, se dá předpokládat celková neznalost distribuce měkkého *i* právě v příponě tohoto slovního druhu.

5.2.6 Koncovky substantiv

Tabulka č. 16: Koncovky substantiv

Příklady	Počet chyb	Chybovost
<i>včely</i>	10	40 %
<i>drahokamy</i>	9	36 %
<i>bedly</i>	8	32 %
<i>supy</i>	6	24 %
<i>kozami</i>	6	24 %
<i>Přibyslavi</i>	6	24 %
<i>Šumavy</i>	5	20 %
<i>Pepovi</i>	3	12 %
<i>poli</i>	1	4 %
<i>kroupy</i>	0	0 %
Celkem	54	21,6 %

Nejnižší možná míra chybovosti vyšla u slova *kroupy*. Taktéž skloňování podstatných jmen středního rodu provedli žáci téměř správně. Měkké *i* v koncovce pro

mužský rod životný si spletlo 12 % žáků. Chybnou koncovku pro toponymum *Šumava* zvolila pětina třídy.

Pozoruhodné je procento chybování v sedmém pádě množného čísla slova *drahokam*. Problémovou situaci již výše popsanou nedokázalo správně vyřešit 36 %.

Stejně jako v páté třídě se i zde mnoho žáků dopouštělo chyb ve výrazu *včely*. Většina výsledků dokládá celkem vysokou neznalost ovládnutí pravopisu v koncovkách podstatných jmen; v něm by si žáci posledního ročníku základní školy měli být jisti a nechybovat.

5.2.7 Koncovky adjektiv

Tabulka č. 17: Koncovky adjektiv

Příklady	Počet chyb	Chybovost
<i>Tomášovy</i>	14	56 %
<i>chytrý</i>	4	16 %
<i>cizí</i>	2	8 %
Celkem	20	26,7 %

Rozřazení druhů přídavných jmen podle míry chybovosti se v obou třídách shoduje. Žáci deváté třídy měli rovněž nejvíce chyb v druhu přivlastňovacím, zřejmě nedodrželi postup určení řídicího podstatného jména a nezařadili ho do skupiny středního rodu, a tudíž nedoplňovali tvrdé y.

5.2.8 Mluvnická shoda

Tabulka č. 18: Mluvnická shoda

Příklady	Počet chyb	Chybovost
<i>opylovaly</i>	10	40 %
<i>válely se</i>	7	28 %
Celkem	17	34,0 %

Jak je možné vyčíst z tabulky, tento pravopisný jev žáci převážně zvládají, ale dalo se očekávat nižší procento chybovosti, protože podměty ve větách nebyly nikterak zářné. Ve srovnání s pátou třídou byl pro starší žáky více problematický výraz *opylovaly*. Jelikož ve větě obsahující toto sloveso měli žáci doplnit i koncovku slova v pozici podmětu a někteří tak učinili chybně, domníváme se, že analogií dopsali

shodné *i/y* také do koncovky přičestí minulého. (Počet chybně doplněného podmětu i přísudku: 8)

5.2.9 Shrnutí 9. ročníku

Tabulka č. 19: Shrnutí nejtěžších a nejlehčích jevů

Příklady	Počet chyb
<i>pýchavky</i>	17
<i>visutý</i>	15
<i>Tomášovy</i>	14
<i>cizí, víkend, Přibyslavi, violky, mísky</i>	2
<i>balíčku, žvýkačku, cizí, sychravo, poli, bílou, líbil, mobil, my, mi, kleci</i>	1
<i>kroupy, brzy</i>	0

Jako nejvíce problematická se pro žáky devátého ročníku ukázala znalost vyjmenovaných slov a jejich podobných, avšak významově odlišných, protějšků. Druh houby (*pýchavka*) – přinesla největší počet chyb – 17. V pořadí třetí nejhorší výsledek představuje přivlastňovací přídavné jméno. Shodný výsledek nalezneme i u žáků 5. ročníku, ale ti mají vyšší procento chyb (56 % a 74 %). V procentech uvedený nadpoloviční výsledek je sice nižší, ale i tak by celkově žáci tuto oblast pravopisu měli dobře znát a ovládat.

S nulovou chybovostí se psaly pouze dva výrazy (*kroupy* a *brzy*). Dále přinesla úspěch nepravá homonyma *mi* × *my*. Také vyjmenovaná slova nebo jejich odvozeniny (*žvýkačka, sychravo, Přibyslav*) obsadily příčky s velmi nízkou chybovostí.

5.3 Chybovost v porovnání mezi ročníky

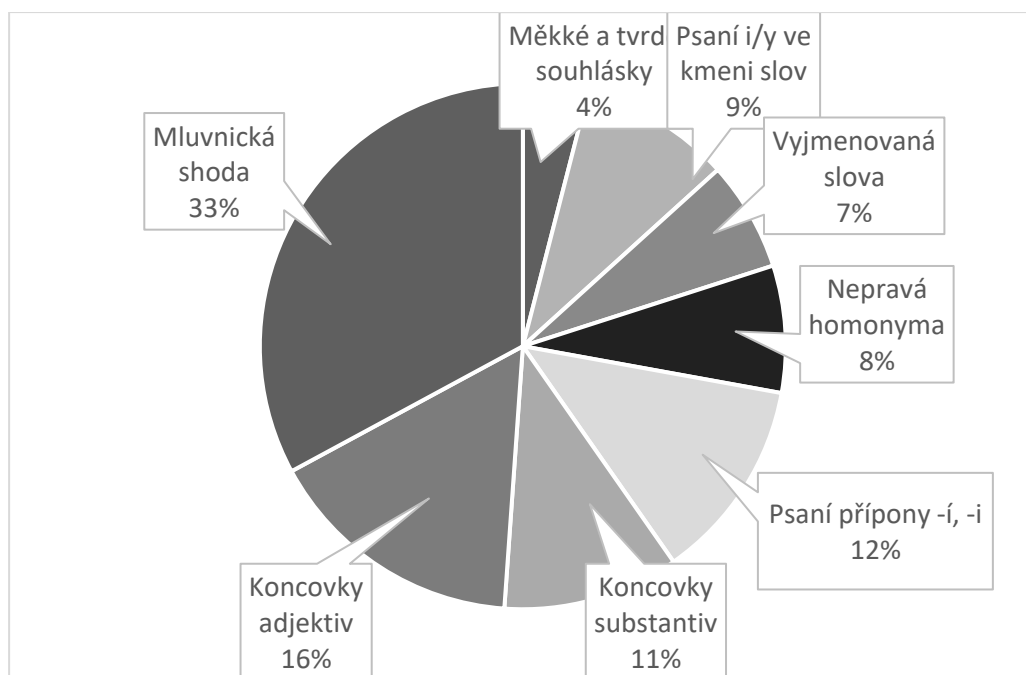
V tabulce je pro přehlednost zaznamenána chybovost napříč všemi dílčími skupinami pravopisných jevů a v závorce je uveden počet doplnění z testu.

Tabulka č. 20: Přehled celkové chybovosti

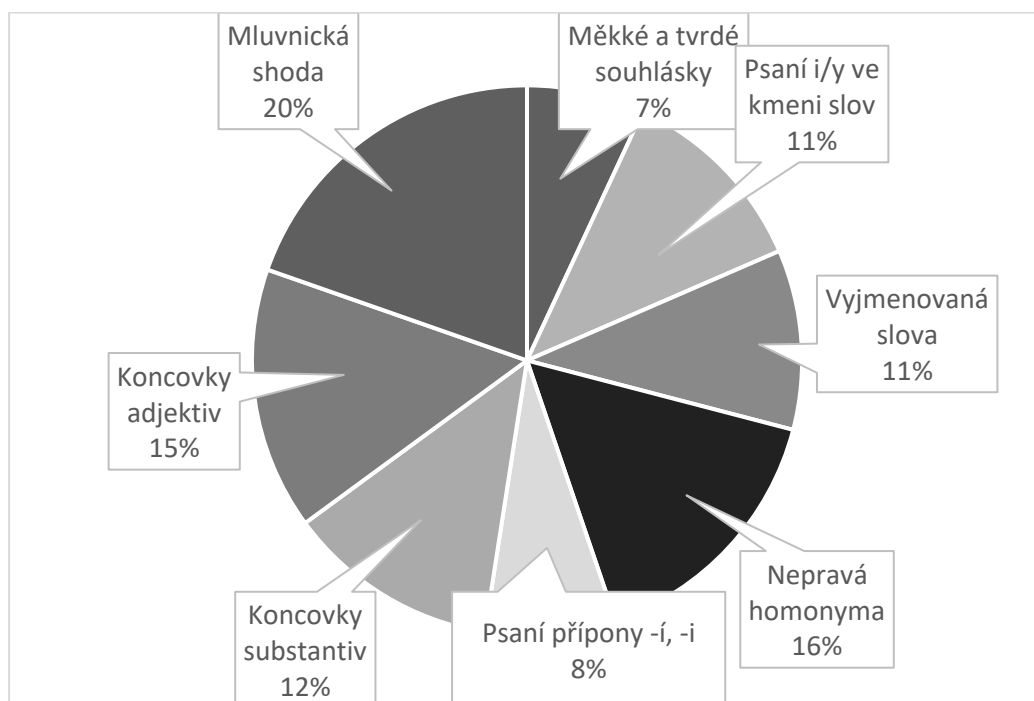
Pravopisný jev	Chybovost 5. ročníku	Chybovost 9. ročníku
měkké a tvrdé souhlásky (4)	9,8 %	12,0 %
psaní <i>i/y</i> ve kmeni slov (9)	22,7 %	20,0 %
vyjmenovaná slova (14)	16,5 %	18,3 %
nepravá homonyma (5)	19,1 %	27,2 %
psaní přípony <i>-i, -í</i> (3)	30,4 %	13,3 %
koncovky substantiv (10)	26,5 %	21,6 %
koncovky adjektiv (3)	39,1 %	26,7 %
mluvnická shoda (2)	80,4 %	34,0 %

V průměru na procenta můžeme snadno porovnat jednotlivé znalosti, jež ovládají (popř. neovládají) žáci z pátého nebo devátého ročníku.

Graf č. 2: Chybovost pátého ročníku

Graf č. 3: Chybovost devátého ročníku

Výsledky, jejichž míra se liší pouze o 2 %, tedy sdělují, v jaké pravopisné problematice mají všichni žáci téměř shodné vědomosti. O něco větší rozdíly mezi procenty (o 8–7 %) jasně ukazují na ročník, jenž tuto problematiku nezvládl a jaký ji naopak ovládá lépe. Nejvýraznější rozdíl můžeme pozorovat u pravopisu syntaktického. V této problematice se žáci páté třídy velmi špatně orientovali, a tak jim přinesla 80 % chybovosti.

5.3.1 Měkké a tvrdé souhlásky

Toto učivo je probíráno na základní škole již od druhého ročníku, a proto byla pro jeho ověření zvolena pouze čtyři doplnění. Z této kategorie psaní *i/y* vyšel hůře devátý ročník (ale pouze o 2 %).

Chybovost žáků s největším rozdílem byla ve slově *tryskal*. Jelikož v něm byli horší starší žáci, lze předpokládat, že si mladší žáci správně určili *r* jako tvrdou souhlásku a už se nezamýšleli nad tím, zda je toto slovo cizího původu.

5.3.2 Psaní *i/y* ve kmeni slov

Ve psaní slov, jež obsahovala *i/y* ve kmeni slov, chybovali všichni žáci zhruba z pětiny, ale o něco lépe si v tomto pravopisném jevu vedli starší žáci (jen o 3 %).

Na vrchních pozicích výčtu slov (čili jako nejproblémovější) se v obou ročnících vyskytují slova: *cyklostezka*, *vichřice* a *Litomyšl*. S tím, že horní hranici představuje u mladších žáků *cyklostezka* a u starších žáků *vichřice*. Povedlo se zmást žáky pomocí dvou vynechaných písmen ve slově *Litomyšl* a ukázalo se, že si žáci nepamatují jeho příslušnost k vyjmenovaným slovům po *m*.

Je na místě ještě poukázat na výrazně odlišnou chybovost u slova *sirup*. Starší žáci ho chybně zapisovali s tvrdým *y* ve 40 % a mladší žáci pouze ve 2 %. Je možné si to vyložit tak, že mají vyjmenovaná natrénována a rozpoznali, častěji než starší žáci, že *sirup* mezi ně nepatří. Avšak slovo *vichřice*, pro jejíž úspěšné řešení by měli uplatnit stejný postup, svědčí o opaku.

5.3.3 Vyjmenovaná slova

Všichni žáci si s vyjmenovanými slovy poradili vcelku dobře. Procentuální zastoupení dokládá zdařilejší výsledky v páté třídě (jen o 2 %).

Do skupiny slov, jež všichni žáci zapisovali většinou správně (od 0–10 % chybovosti) spadají slova: *brzy*, *žvýkačku*, *sychravo*, *my*, *Přibyslav*; jeví se tím pádem jako nejvíce známá. Pokud zůstaneme u tohoto kritéria chybovosti, jde snadno spočítat, že mladší žáci takto doplnili osm slov a starší žáci pouze pět.

Nejvyšší míra chybovosti v pátém ročníku lehce přesáhla 50 %. V devátém ročníku to bylo 68 %. V obou případech se jednalo o shodné slovo *pýchavka*, o němž se tedy dá tvrdit, že představuje nejtěžší příklad.

Tabulka č. 21: Srovnání chybovostí ročníků u vyjmenovaných slov

Příklad	Chybovost 5. ročníku	Chybovost 9. ročníku
<i>pýchavky</i>	52 %	68 %
<i>omylem</i>	39 %	12 %
<i>lysinou</i>	30 %	16 %
<i>mlýnku</i>	30 %	24 %
<i>litomyšle</i>	30 %	24 %
<i>blýskalo se</i>	17 %	40 %
<i>třpytivými</i>	9 %	24 %
<i>Sychrov</i>	9 %	12 %
<i>žvýkačku</i>	9 %	4 %
<i>opylovaly</i>	4 %	16 %
<i>Přibyslavi</i>	0 %	8 %
<i>my</i>	0 %	4 %
<i>sychravo</i>	0 %	4 %
<i>brzy</i>	0 %	0 %

Protože bylo cvičení zaměřeno na tuto problematiku v největší míře, můžeme také věnovat pozornost vytvořené skupině, do níž zařadíme vyjmenovaná slova nebo jejich odvozeniny, jež o výrazný rozdíl (10 a více %) řešil lépe jeden z ročníků:

- *opylovaly* – mladší žáci – o 12 %
- *lysinou* – starší žáci – o 14 %
- *třpytivými* – mladší žáci – o 15 %
- *pýchavky* – mladší žáci – o 16 %
- *blýskalo se* – mladší žáci – o 23 %
- *omylem* – starší žáci – o 27 %

5.3.4 Nepravá homonyma

V této dílčí skupině byli starší žáci horší (o 8 %) než mladší. Pro oba ročníky bylo slovem s nejvyšší mírou chybovosti přídavné jméno *visutý*. Další příčinou neúspěšnosti devátého ročníku bylo chybně psané *umlít* a *mívali*, ačkoli samostatně

v něm naopak chybovali častěji mladší žáci. Jako bezproblémové příklady vyšly z tabulek slova *mi* a *bílou*.

5.3.5 Psaní přípony *-i, -í*

V neúspěšnosti psaní přípon se od sebe ročníky už výrazněji vzdálily. Lepší znalosti tohoto pravopisného jevu mají žáci z devátých tříd, jejich míra chybovosti byla o 17 % nižší. Nedá se ale hovořit o dostatečném zvládnutí problematiky. Sloveso *líbil*, jež nejčastěji způsobovalo potíže všem žákům, vnímáme jako frekventované, a tak je jeho míra chybovosti zarážející. Měla by být nižší, obzvláště u starších žáků.

5.3.6 Koncovky substantiv

V záležitosti morfologického pravopisu se méně chyb dopouštěli starší žáci (jen o 5 %). Z příslušné tabulky přesněji zaměřené na tento jev v páté třídě lze vyčíst, že žádnou koncovku neměli zcela správně. Jejich nejnižší míra chybovosti začíná až na 13 %. S vysokým počtem chyb v obou třídách skončilo množné číslo podstatného jména ženského rodu – *včela*. Nejvyšší míru chybovosti čítá u mladších žáků rovněž tvar substantiva v ženském rodě: druhý pád jednotného čísla od slova *Šumava*. Pro vysvětlení připadá v úvahu geografická neznalost přesného názvu tohoto pohoří, avšak podíl chybování připisujeme i tomu, že se příklad nacházel v jedné z posledních vět a žáci už si pečlivě nepromýšleli vzory skloňování.

U slova *drahokamy* se překvapivě více nedařilo devátým třídám, je možné, že bez bližšího uvažování nad vzorem slova vyplnili měkké *i* v domnění, že se jedná o koncovku ženského rodu *-ami*.

V celkovém srovnání všech tří rodů podstatných jmen je dobře vidět, o kolik procent chybovosti nezvládal tuto problematiku pátý ročník a ukázalo se, že devátý ročník ovládá distribuci koncovek lépe, avšak celkové výsledky chybovosti starších žáků nejsou velmi příznivé.

Tabulka č. 22: Přehled chybovosti ve jmenných rodech

Rodová příslušnost	Chybovost 5. ročníku	Chybovost 9. ročníku
<i>mužský</i>	20 %	18 %
<i>ženský</i>	34 %	28 %
<i>střední</i>	17 %	4 %

5.3.7 Koncovky adjektiv

Přídavná jména řešili s větší úspěšností starší žáci (jejich míra chybovosti byla o 12 % nižší). Žebříček jednotlivých druhů přídavných jmen podle náročnosti je totožný u obou tříd. Na prvním místě je přivlastňovací druh – zvolený do testu byl příklad na tvrdý vzor. Zdá se nám opět na místě vytknout žákům z devátých tříd nadpoloviční neznalost tohoto pravopisného jevu. Chyby způsobené v páté třídě lze přisoudit tomu, že se toto teprve začínají učit.

5.3.8 Mluvnická shoda

Výsledky tohoto druhu pravopisu dokládají, že shoda přísudku s podmětem je pro obě třídy jevem nejtěžším. Na velmi vysokou chybovost v pátém ročníku je nutné pohlížet s určitou schovívatostí, jelikož si žáci v době testování nemuseli dostatečně osvojit tuto problematiku. Ve srovnání s tím opět klademe o to větší nároky na ročník devátý, jehož míra chybovosti je sice o poznání nižší, avšak stále neuspokojivá.

5.4 Správné *i/y* s chybou v interpunkci

V následujícím dílčím výzkumu si stanovujeme za cíl sledovat jiný druh chybovosti a v závěru odpovědět na otázku, v jakém slově se nejčastěji zapomínalo psát dlouhé *i/y*. V předchozích interpretacích byly totiž jako chyby započítány i správné podoby *i/y*, ale se špatnou délkou samohlásky. Pro účely popisu jsme nesprávné psaní interpunkce rozdělily do skupin slov s chybějící anebo přebývající kvantitou. Ve zbývajících slovech byla chybovost tím pádem „dvojitá“ – bylo zvoleno nesprávné *i/y* a navíc mu chyběla/přebývala délka.

Je zde potřeba připomenout další úskalí pravopisného cvičení doplňovaného ručně. Písemný projev žáka byl vždy dostatečně dlouho pozorován, ale to neznamená, že některé „chyby v kvantitě“ nemohou být ve skutečnosti správná řešení, jež jen nebyla dostatečně rozpoznatelná.

5.4.1 Zapomenutí interpunkce

Celkový počet jevů, v nichž se nějakí žáci rozhodli pro správnou podobu *i/y*, ale zapomněli na interpunkci, čítá 10 různých příkladů. Dalo se rovněž očekávat, že zapomínat na čárky nad *i/y* budou většinou mladší žáci. Tabulka dokládá, že tomu skutečně tak bylo.

Tabulka č. 23: Přehled tvarů s nesprávnou interpunkcí

Příklady	5. ročník (23 žáků)	9. ročník (25 žáků)
<i>balíčku</i>	1	
<i>cizi</i>	1	
<i>líbil</i>	2	1
<i>blyskalo se</i>	4	2
<i>chytrý</i>	4	3
<i>umlít</i>	1	
<i>víkend</i>	2	
<i>pychavky</i>	3	
<i>mlynku</i>		1
<i>mívali</i>		1
Celkem	18	8

Ve třídě mladších žáků byla nejvíce zapomínána čárka nad ypsilon ve slovech *blyskalo se* a *chytrý*. Starší žáci rovněž v nejvyšší míře nenapsali interpunkci u tohoto přídavného jména.

Za komentář stojí situace, v níž šest případů slovesa *blyskalo se* bylo zapsáno s krátkým ypsilon. Domníváme se, že mohlo jít nejen o zapomenutí, ale také o neznalost správné podoby slova, možná si jej žáci spojili se slovesy podobného významu (*blyštět, třpytit se, probleskovat*). (SSJČ²)

Pokud bychom žákům **pátého ročníku** prominuli chybějící délku samohlásky, změnilo by to následující:

- *blyskalo se* i *líbil* by bylo řešeno zcela správně (0 %)
- chybovost ve slově *balíčku* by poklesla (13 %)
- výrazy *víkend* a *umlít* by představovaly nižší míru chybovosti (9 %)
- celkové procento chybovosti přídavných jmen by nečítalo tolik (35 %)
- *pychavka* by byla nejkomplicovanějším vyjmenovaným slovem nově ve dvojici s příslovcem *omylem* (39 %)

² Slovník spisovného jazyka českého [online] (2011). Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Cit. 21. 4. 2024. <<https://ssjc.ujc.cas.cz/>>.

Jestliže by se žákům **devátého ročníku** započítaly i výsledky bez délky, změnilo by to následující:

- chybovost nepravého homonyma *mívali* se sníží (16 %)
- odvozenina *mlýnek* bude až pátá nesprávně psaná (20 %)
- *chytrý* se stane nejméně problémovým druhem přídavného jména (a celková míra chybovosti u adjektiv bude 23 %)
- klesne procento chybně psaného *blýskalo se* (32 %)
- nově bude s nulovou chybovostí psáno sloveso *líbil*

5.4.2 Přidání interpunkce

V obou třídách se našlo pár příkladů se správným *i/y* ale s přebytečnou interpunkcí. Tento druh chyby se objevil celkem ve 4 různých slovech. Nejčastěji žáci přidávali délku ve slově *tryskal*.

Tabulka č. 24: Přehled tvarů s nesprávnou interpunkcí 2

Příklad	5. ročník (23 žáků)	9. ročník (25 žáků)
<i>polí</i>	2	
<i>trýskal</i>	2	2
<i>líbil</i>		1
<i>Přibyslaví</i>		1
Celkem	4	4

Důvody pro psaní čárky ve slově *poli* se mohou vykládat jako chybně zaměněné tvary jednotného za množné číslo a špatně přečtená věta (*po poli tryskal kůň × do poli tryskal kůň*).

Interpunkci navíc ve slově *tryskal* doplňovali pravděpodobně proto, že se dosud s tímto výrazem nesetkali. Někteří žáci si možná spojili výraz se slovesem *stříkat* (významově blízké: *vodotrysk*, krev *tryskající* z rány). Chyba je ale na naší straně, jelikož jsme zvolili sloveso ve významu *jet tryskem na koni*, *trysk* v tomto případě znamená velmi rychlý běh. (SSJČ³)

³ Slovník spisovného jazyka českého [online] (2011). Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Cit. 21. 4. 2024. <<https://ssjc.ujc.cas.cz/>>.

Poslední záměna krátkého za dlouhé měkké *i* nastala v doplnění „do Přibyslav __“, z něhož žák vytvořil nové podstatné jméno středního rodu.

Pokud by se čárka nad příslušným *i/y* pomyslně škrtla žákům **pátého ročníku**, změnilo by to následující:

- snížila by se míra psaní *i/y* po měkkých a tvrdých souhláskách (8 %)
- skloňování neutra *pole* by s 9% chybovostí by bylo nejlehčím jevem ze skupiny

Jestliže by tak bylo učiněno ve výsledcích **devátého ročníku**, změnilo by to následující:

- o 1 % by klesla celková míra chybování ve psaní přípon (12,3 %)
- ve skloňování slova *Přibyslav* by chyboval každý pátý žák (20 %)

Podíl chyb *i/y* s nesprávnou interpunkcí

V pátém ročníku bylo celkem napočítáno 277 chyb, podíl chyb s nesprávnou interpunkcí činí z tohoto celku 7,94 %, jelikož bylo zjištěno 22 jejich výskytů. Pro devátý ročník představoval podíl těchto chyb pouze 4,69 %. Celkově udělali starší žáci 256 chyb a interpunkce chyběla/přebývala u 12.

5.5 Nesprávné *i/y* a interpunkce

Dvojitou chybu jsme v příkladech z obou tříd dohromady našli celkem v 10 různých výrazech, hromadný výskyt chyb byl 16.

Tabulka č. 25: Přehled tvarů s nesprávnou interpunkcí 3

Příklady	5. ročník (23 žáků)	9. ročník (25 žáků)
<i>polý</i>		1
<i>chitry</i>		1
<i>včelí</i>	2	
<i>balyčku</i>	1	
<i>bylou</i>	2	
<i>vykend</i>		1
<i>umlyt</i>	2	
<i>mlínku</i>	1	1
<i>myvali</i>	2	
<i>píchavky</i>		2
Celkem	10	6

Jak je uvedené v tabulce, mladší žáci doplnili do cvičení „Včel__ op__lovával__“ dlouhé měkké *i* a podstatné jméno přetvořili v přídavné.

5.6 Celková chybovost

Tabulku celkové chybovosti z první části výzkumu jsme rozšířili a uvádíme v ní nové výsledky chybovosti (vše v procentech).

Tabulka č. 26: Přehled chybovosti podle mírnějšího kritéria

Příklady	Chybovost včetně interpunkce		Chybovost bez interpunkce	
	5. ročník	9. ročník	5. ročník	9. ročník
<i>měkké a tvrdé souhlásky</i>	9,8	12,0	7,6	12,0
<i>psaní i/y ve kmeni slov</i>	22,7	20,0	20,8	19,6
<i>vyjmenovaná slova</i>	16,5	18,3	14,3	17,4
<i>nepravá homonyma</i>	19,1	27,2	18,3	26,4
<i>psaní přípon -i/-í</i>	30,4	13,3	29,0	12,0
<i>koncovky substantiv</i>	26,5	21,6	25,7	21,2
<i>koncovky adjektiv</i>	39,1	26,7	31,9	22,7
<i>mluvnická shoda</i>	80,4	34,0	80,4	34,0

5.6.1 Průměr chyb žáků 5. ročníku

V pátém ročníku zkoumaný vzorek tvoří 23 dětí, jejich celková chybovost (včetně neodpovídající interpunkce) činí 277 chyb. Průměrná chyba na žáka z páté třídy je 12,0 chyb z 50 možných.

Pokud by ale byly uznány správné podoby *i/y* s chybějící nebo přebývající interpunkcí, změnil by se počet celkových chyb na 255 (18 × zapomenutá, 4 × přidaná čárka nad *i/y*) a klesl by tento údaj na: 11,0.

5.6.2 Průměr chyb žáků 9. ročníku

Celkový počet žáků devátého ročníku, již vyplnili průzkumné pravopisné cvičení, je 25. Podle prvního kritéria chyb celkem napsali 256 nesprávných řešení. Průměrná chyba na žáka je tedy 10,2 chyb z 50 možných.

Jestliže bychom uplatnili druhé (mírnější) kritérium chyb, výsledek by klesl na 244 nesprávných řešení (8 × zapomenutá, 4 × přidaná čárka nad *i/y*) a průměrný počet chyb na jednoho žáka by bylo 9,6.

5.7 Žebříček relativně nejproblematictějších pravopisných jevů

Na závěr interpretace výsledků přináší náš výzkum sestavený žebříček všech pravopisných jevů od těch relativně nejproblematictějších po ty relativně nejlehčí. Výsledky chyb jsou sečteny pro obě třídy a výpočet je uzpůsoben podle celkového počtu žáků jednotlivých ročníků, v obou třídách je jich celkem 48.

Pro lepší orientaci jsme rozdělily tabulku do pěti kategorií. U každé jsme uvedli, jaká vyjmenovaná slova zahrnovala a kolik jevů obsahovala celkem. Podle míry chybovosti jsme zvolili následující hranice kategorií:

- Jevy s nejnižší mírou chybovosti: (0–9 %)

Spadají sem příklady, jež správně zapisovali všichni žáci nebo se výsledek chybování dostal k necelé desetině všech žáků. Celkem bylo podle tohoto kritéria správně doplněno *i/y* v **osmnácti** různých slovech. Můžeme z této skupiny vybrat vyjmenovaná slova, jež lze pokládat za nejznámější. Žáci rozpoznali a správně si pamatovali následující příklady: *brzy, my, sychravo, Přibyslav, žvýkačka*. Dále se v této kategorii objevují příklady testující psaní měkkého *i* po měkkých souhláskách. Také takto řešili žáci psaní přípon v podstatných jménech a jednodušší příklady na psaní *i/y* po obojetných souhláskách ve kmeni slov. Pro svá úspěšná řešení se sem ještě řadí psaní správné koncovky ve tvrdých přídavných jménech.

- Jevy většinou správně řešené: (10–19 %)

Do této kategorie jsou zařazeny jevy, jež byly neúspěšně řešeny od desetiny vzorku po necelou pětinu. Jejich celkový počet je **devět**. Žáci podle pravidel pro vyjmenovaná slova řešili následující výrazy: *Sychrov, opylovávat, blýskat se, třpytivý*. Komplikovanější bylo pro žáky rozpoznání tvrdých souhlásek a psaní *y*, stejně jako znalost koncovky *-ovi* v 6. pádě podstatného jména rodu mužského životného. Ze skupiny přídavných jmen zde můžeme jmenovat měkký typ.

- Jevy středně obtížné: (20–33 %)

Míra chybovosti pro tyto jevy byla zahrnuta v rozmezí 20–33 %, tím pádem v daném jevu chybovalo více než pětina a méně než třetina celé třídy. Definovaná chybovost se vztahuje celkem na **třináct** slov, mezi nimiž se objevila následující

vyjmenovaná slova: *lysina, mlýnek, omylem, Litomyšl*. Do této kategorie se dostalo několik příkladů na testování správného skloňování podstatných jmen a také dva příklady z homonymních slov. Žáci si nedokázali moc dobře poradit se dvěma vynechanými místy ve slově *Litomyšl* a dokonce nesprávnou variantu častěji psali po souhlásce *l*.

- Jevy těžších pravopisných pravidel: (34–49 %)

Výsledná chybovost této skupiny je zastoupena v třetinovém až téměř polovičním poměru. Do této kategorie se zařadilo celkem **pět** slov, ani jedno z nich není vyjmenované slovo nebo jeho odvozenina. Jako těžký pravopisný jev vychází vichřice, jež jak se může zdát, neobsahuje předponu *vy-*. Konkrétně pro mladší žáky bylo velmi těžké psát měkké *i* v příponě slovesa a spousta žáků nezná slovo cizího původu, v němž se po *c* píše tvrdé *y*. Dále za jako těžký pravopisný jev můžeme označit psaní koncovky v množném čísle podstatného jména rodu ženského.

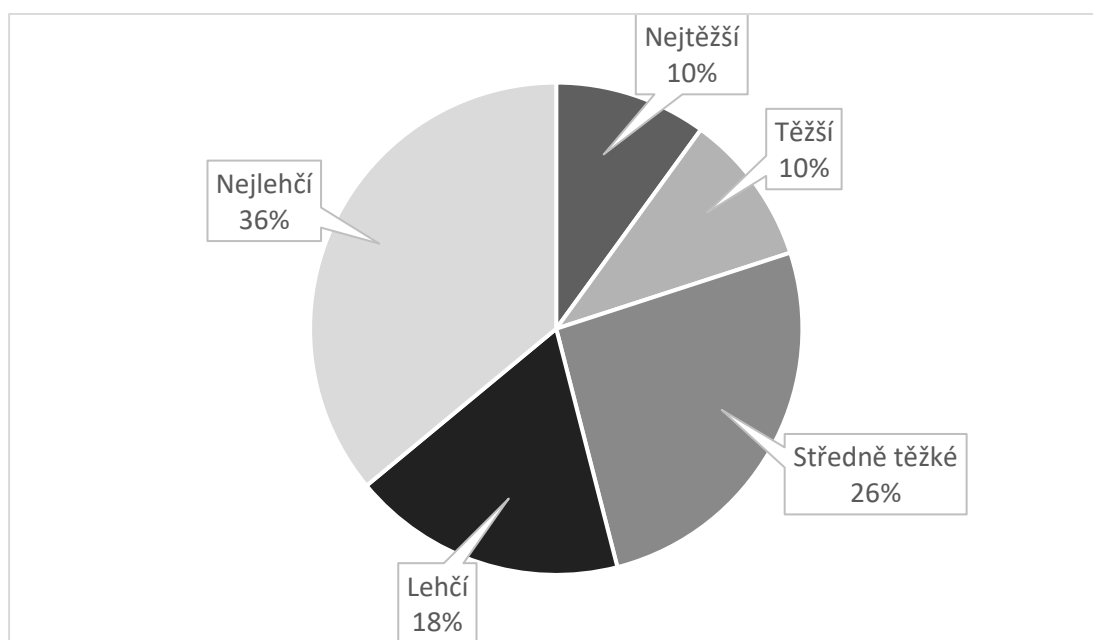
- Jevy s nejvyšší mírou chybovosti: (50–65 %)

Příklady z této skupiny se jeví jako nejvíce problematické a žáci v nich chybovali nejčastěji. Rozsah procentuálního zastoupení nesprávných doplnění začíná od poloviny všech žáků a končí jevem s nejhoršími výsledky (65 %). Celkový počet neobtížnějších výrazů čítá **pět** slov. Mezi ně spadá i nejvíce komplikovaný příklad z problematiky vyjmenovaných slov – houba *pýchavka*. Nejtěžší pravopisný jev ze všech je psaní koncovky přídavného jména přivlastňovacího. Hned za ním se častokrát chybovalo v minulém přičestí, takže se dá říci, že ve shodě přísudku s podmětem mají žáci nedostatečné znalosti. Zbylé dva výrazy z této kategorie představují příklady známé pro své časté chybování všech uživatelů jazyka. V tabulce je možné porozovat, že ani žáci ze základních škol si s nimi nedokázali poradit a vyřešit je správně.

Tabulka č. 27: Žebříček pravopisných jevů podle obtížnosti

Obtížnost	Příklad	5. ročník	9. ročník	Celkem	Chybovost
Nejtěžší	<i>Tomášovy</i>	17	14	31	65 %
	<i>opylovávaly</i>	18	10	28	58 %
	<i>pýchavky</i>	9	17	26	54 %
	<i>válely se</i>	19	7	26	54 %
	<i>visutý</i>	9	15	24	50 %
Těžší	<i>vichřice</i>	10	12	22	46 %
	<i>líbil</i>	15	7	22	46 %
	<i>cyklostezky</i>	18	4	22	46 %
	<i>včely</i>	9	10	19	40 %
	<i>bedly</i>	9	8	17	35 %
Středně těžké	<i>Litomyšle</i>	6	9	15	31 %
	<i>Šumavy</i>	10	5	15	31 %
	<i>drahokamy</i>	5	9	14	29 %
	<i>umlít</i>	2	12	14	29 %
	<i>Litomyšle</i>	7	6	13	27 %
	<i>omylem</i>	9	3	12	25 %
	<i>sírup</i>	2	10	12	25 %
	<i>mlýnku</i>	7	5	12	25 %
	<i>supy</i>	6	6	12	25 %
	<i>lysinou</i>	7	4	11	23 %
	<i>Přibyslavi</i>	6	5	11	23 %
	<i>kozami</i>	5	6	11	23 %
	<i>mívali</i>	6	4	10	21 %
	Lehčí	<i>třpytivými</i>	2	6	8
<i>blýskalo se</i>		0	8	8	17 %
<i>chytrý</i>		5	3	8	17 %
<i>tryskal</i>		2	5	7	15 %
<i>Pepovi</i>		4	3	7	15 %
<i>cizí</i>		3	2	5	10 %
<i>opylovávaly</i>		1	4	5	10 %
<i>misky</i>		3	2	5	10 %
<i>Sychrov</i>		2	3	5	10 %
Nejlehčí		<i>balíčku</i>	3	1	4
	<i>víkend</i>	2	2	4	8 %
	<i>violky</i>	2	2	4	8 %
	<i>žvýkačku</i>	2	1	3	6 %
	<i>kroupy</i>	3	0	3	6 %
	<i>polí</i>	2	1	3	6 %
	<i>bílou</i>	2	1	3	6 %
	<i>chytrý</i>	2	1	3	6 %
	<i>mobil</i>	2	1	3	6 %
	<i>fialky</i>	0	3	3	6 %
	<i>mi</i>	2	1	3	6 %
	<i>Přibyslavi</i>	0	2	2	4 %
	<i>cizí</i>	0	1	1	2 %
	<i>sychravo</i>	0	1	1	2 %
	<i>my</i>	0	1	1	2 %
	<i>kleci</i>	0	1	1	2 %
	<i>líbil</i>	0	0	0	0 %
	<i>brzy</i>	0	0	0	0 %

Graf č. 4: Zastoupení jevů podle obtížnosti

Závěr

Cílem této práce byl průzkum znalostí z oblasti pravopisu *i/y* u žáků základní školy. Vybráni byli žáci z pátého a devátého ročníku, jelikož by mezi těmito ročníky měl být největší rozdíl stupně ovládnání pravopisných pravidel. V praktické části byly zkoumány jejich míry chybovostí, jež byly následně porovnány mezi sebou v jednotlivých pravopisných jevech.

V teoretické části byly popsány jednotlivé druhy pravopisu, nejvíce prostoru bylo věnováno pravopisu syntaktickému, jelikož obsahuje nejvíce možností výkladu, a tedy i nejvíce příležitostí k chybování. S pomocí novějších výzkumů jsme představili i komplikované okrajové jevy z pravopisu morfologického. Na mnohé z těžších pravidel naráží budoucí uživatelé spisovné češtiny již na základní škole, proto by do učiva žáků měly být zahrnuty i nové komplikovanější jevy, ale vždy s náležitým představením situace a jednotným vysvětlením, proč k tomu dochází.

V praktické části jsme skrze pravopisná podrobněji zkoumali problematiku psaní *i/y*. Celkově žáci nejvíce chybovali u přivlastňovacího přídavného jména tvrdého vzoru a nezvládli správně řešit koncovky minulého přičestí ve složených slovesných tvarech. Jako nejproblémovější výraz testující vyjmenovaná slova se ukázala *pýchavka* a rovněž špatné výsledky přinesly *visutý most* či *vichřice*. V situaci na opačném kraji žáci nejlépe zvládali tvrdá přídavná jména a psaní přípon *-i*, *-í* (pouze u podstatných jmen). Vyjmenovaná slova nebo jejich odvozeniny, jež všichni žáci znají velmi dobře, představují výrazy *brzy*, *my*, *sychravo*, *Přibyslav* a *žvýkačka*.

Největší rozdíl mezi ročníky jsme zpozorovali u příkladů prověřujících mluvnickou shodu, v nichž byli mladší žáci horší o 46 %. Toto zjištění ale není překvapivé, jelikož syntaktický pravopis žáci v pátém ročníku probírají teprve krátce a je možné, že si pravidla nestihli osvojit. Z výsledků pátého ročníku bylo ale v rozporu s očekáváním psaní přípony *-i*, a to ve slově *líbil*.

Část průzkumu byla zaměřená na chybování v interpunkci doplňované samohlásky a přinesla výsledky, jež ukazují na dva konkrétní jevy. Za první bylo zjištěno, že všichni žáci nejvíce zapomínali čárku nad *y* v koncovce adjektiva *chytrý*. Za druhé vyšlo z průzkumu sloveso *tryskal* jako takové, v němž žáci nejčastěji čárku nad *y* přidávali. Dalo se očekávat, že zapomínání i přidávání délky se častěji budou

dopouštět mladší žáci, míra tohoto chybování byla v rámci pátého ročníku vypočítána na 7,9 % a předpoklad se potvrdil.

Celková znalost pravopisu *i/y* žáků vybrané základní školy se ukázala jako nízká. U výsledků skupin znalosti vyjmenovaných slov a nepravých homonym bylo patrné, že si starší žáci všechna již tolik nepamatují a zapomínají na zrádné dvojice podobných slov. Chybování ve skloňování podstatných jmen si vykládáme především nedůsledností v určování opěrných tvarů. Nesmíme zapomenout na možnost, že vysokou četnost chyb mohlo ovlivnit oznámení o neznámkování testu, a tak možná žáci do cvičení nekládali takovou snahu jako obvykle, obzvláště ti starší.

Sice v současné době nastává více a více výjimek z pravidel, ale stačí, aby si uživatelé jazyka rozšířili povědomí o systémovém chování konkrétních slov (například u přejímek z cizích jazyků). V dnešní době nemůže být lehčí řešení než to, dohledat si na internetu správnou podobu slov, a předejít tak pravopisným chybám, jež ve společnosti mají negativní výpovědní hodnotu. V komunikaci má přesné sdělení nejdůležitější roli, a protože tomu nejlépe napomáhá formální propracovanost textu, měli bychom pravopisná pravidla náležitě a zodpovědně aplikovat.

Anotace

Příjmení a jméno autora: Nikol Peřinová

Název katedry a fakulty: Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta

Název diplomové práce: Znalost pravopisu *i/y* u žáků vybrané základní školy

Jméno vedoucího diplomové práce: PhDr. Ondřej Bláha, Ph.D.

Počet znaků: 78 277

Počet příloh: 4

Počet titulů použité literatury: 15

Klíčová slova: český jazyk, pravopis, psaní *i/y*, vyjmenovaná slova, vyučování pravopisu, první stupeň ZŠ, druhý stupeň ZŠ

Anotace diplomové práce: Práce se věnuje znalosti pravopisu *i/y* žáků základní školy. Teoretická část je zaměřena na popis zvukové a grafické stránky jazyka. S pomocí tradičních výkladů českých mluvnic jsou popsány jednotlivé druhy pravopisu, nejvíce jsou přiblížena pravidla týkající se psaní *i/y* nebo *í/ý*. V praktické části se pomocí pravopisného testu zkoumá chybování žáků pátého a devátého ročníku Základní školy Na Habru. Nejvíce příkladů testuje orientaci ve vyjmenovaných slovech. Z výsledků žáků je vytvořen žebříček pravopisných jevů reflektující relativně nejlehčí a relativně nejtěžší příklady z pravopisu *i/y*.

Summary

The bachelor thesis focuses on spelling rules in the Czech language and the level of these rules in primary school pupils. The thesis only looks more closely at the issue of writing *i/y*. The thesis contains two parts. The first part explains the principles of Czech spelling and also presents the differences between the graphic and the sound side of the Czech language. Each chapter deals separately with the lexical, morphological and syntactic types of spelling. The individual descriptions are based on classical Czech dictionaries. Complicated situations are also traced through new research, especially in syntactic spelling. Some authors question the traditional perception of teaching and propose new approaches to the curriculum.

The second part of the thesis consists of research that focuses on the spelling knowledge of pupils from a primary school in Na Habru. The level of this knowledge is monitored in the fifth and ninth grades. Using a fill-in-the-blank test, pupils will solve up to eight different spelling phenomena.

The overall level of knowledge was not great in both years. Younger pupils often made errors even in simple phenomena such as soft suffixes in the infinitive of a verb. They made the most mistakes in the possessive form of adjectives and in syntactic spelling. Older pupils made most of the same errors, but the number of errors was not as high as for younger pupils. The research showed that lexical spelling was better mastered by younger pupils. Knowledge of morphological spelling was similar in both grades. The error rate in grade nine was expected to be lower. Pupils in this part of the school year have to prepare for entrance exams and should perform better, the test was constructed according to the difficulty of the material taught in grade five.

6 SEZNAM POUŽITÉ LITARETURY

ADAM, Robert. "Bezkopový úval známý svými hicy předlohou skici mistra Kopanici". Je c měkké, nebo obojetné? Naše řeč [online]. 2003, roč. 86, č. 4.

BENEŠ, Martin, ULIČNÝ, Oldřich a Martin PROŠEK, ed. Studie k moderní mluvnici češtiny. 5, K české fonetice a pravopisu. Monografie. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN 978-80-244-3526-8.

BLAŽEK, Štěpán. Psaní i, í, y, ý, aneb, Jak na ně: přehled učiva, doplňovací cvičení, diktáty. 2. vyd. Brno: Nová škola, 2011. Duhová řada. ISBN 978-80-7289-355-3.

CVRČEK, Václav. Mluvnice současné češtiny. V Praze: Karolinum, 2010. ISBN 978-80-246-1743-5.

ČECHOVÁ, Marie. Čeština – řeč a jazyk. 3., rozš. a upr. vyd. Praha: SPN – pedagogické nakladatelství, 2011. ISBN 978-80-7235-413-9.

DAVID, Milan. Několik poznámek ke shodě přísudku s podmíněm. Komenský, roč. 119, č. 5/6, leden–únor 1995, str. 104.

GREPL, Miroslav. Příruční mluvnice češtiny. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995. ISBN 80-7106-134-4.

HAVRÁNEK, Bohuslav, JEDLIČKA, Alois. Česká mluvnice. 4. přeprac. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981.

HUBÁČEK, Jaroslav et al. Čeština pro učitele. Vyd. 4., upr. [i.e. Vyd. 5.]. [Odry]: Vade Mecum Bohemiae, 2010. ISBN 978-80-86041-37-7.

PRAVDOVÁ, Markéta a Ivana SVOBODOVÁ, ed. Akademická příručka českého jazyka. Praha: Academia, 2014. ISBN 978-80-200-2327-8.

SGALL, Petr, PANEVOVÁ, Jarmila. Jak psát a jak nepsat česky: naše čeština a naše nešvary. Vyd. 2., nezměn. Praha: Karolinum, 2014. ISBN 978-80-246-2505-8.

STYBLÍK, Vlastimil. Přehledná mluvnice češtiny pro základní školy: Mluvnice se nebojíme. Praha: Fortuna, 1992. ISBN 80-85298-36-8.

SVOBODOVÁ, Ivana. Psaní přejatých slov 2. Český jazyk a literatura, 2013–2014, roč. 64, č. 4, s. 199 – 200.

ŠMILAUER, Vladimír. Nauka o českém jazyku. Pomocné knihy pro žáky. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1972.

ŠVP Základní škola Na Habru [online]. Hořice v Podkrkonoší, 2023 [cit. 2023-04-22]. Dostupné z: <https://www.nahabru.cz/>

7 INTERNETOVÉ ZDROJE

Internetová jazyková příručka [online] (2008–2024). Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Cit. 21. 4. 2024. <<https://prirucka.ujc.cas.cz/>>.

Slovník spisovného jazyka českého [online] (2011). Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Cit. 21. 4. 2024. <<https://ssjc.ujc.cas.cz/>>.

Seznam grafů

Graf č. 1: Zastoupení pravopisných jevů.....	26
Graf č. 2: Chybovost pátého ročníku.....	39
Graf č. 3: Chybovost devátého ročníku.....	39
Graf č. 4: Zastoupení jevů podle obtížnosti.....	51

Seznam tabulek

Tabulka č. 1: Zastoupení pravopisných jevů	26
Tabulka č. 2: Měkké a tvrdé souhlásky	27
Tabulka č. 3: Psaní i/y ve kmeni slov	28
Tabulka č. 4: Vyjmenovaná slova	29
Tabulka č. 5: Nepravá homonyma	29
Tabulka č. 6: Psaní přípony -i, -í.....	30
Tabulka č. 7: Koncovky substantiv.....	31
Tabulka č. 8: Koncovky adjektiv	32
Tabulka č. 9: Mluvnická shoda.....	32
Tabulka č. 10: Shrnutí nejtěžších a nejlehčích jevů.....	33
Tabulka č. 11: Měkké a tvrdé souhlásky.....	33
Tabulka č. 12: Psaní i/y ve kmeni slov	34
Tabulka č. 13: Vyjmenovaná slova	35
Tabulka č. 14: Nepravá homonyma	35
Tabulka č. 15: Psaní přípony -i, -í.....	36
Tabulka č. 16: Koncovky substantiv.....	36
Tabulka č. 17: Koncovky adjektiv	37
Tabulka č. 18: Mluvnická shoda.....	37
Tabulka č. 19: Shrnutí nejtěžších a nejlehčích jevů.....	38
Tabulka č. 20: Přehled celkové chybovosti	38
Tabulka č. 21: Srovnání chybovostí ročníků u vyjmenovaných slov	41

Tabulka č. 22: Přehled chybovosti ve jmenných rodech	42
Tabulka č. 23: Přehled tvarů s nesprávnou interpunkcí	44
Tabulka č. 24: Přehled tvarů s nesprávnou interpunkcí 2	45
Tabulka č. 25: Přehled tvarů s nesprávnou interpunkcí 3	46
Tabulka č. 26: Přehled chybovosti podle mírnějšího kritéria	47
Tabulka č. 27: Žebříček pravopisných jevů podle obtížnosti	50

Seznam Příloh

Příloha č. 1: Pravopisný test žáka z pátého ročníku	63
Příloha č. 2: Pravopisný test žáka z devátého ročníku.....	63
Příloha č. 3: Označený pravopisný test žáka se specifickou poruchou učení..	64
Příloha č. 4: Pravopisný test vyřazený pro nedostatek odpovědí	64

Přílohy

Příloha č. 1: Pravopisný test žáka z pátého ročníku

BĚDA

Doplňte i / í nebo y / ý:

Z balíčku sladkostí si vybral žvykačku. Ci zí prstýnek se leskl třpytivými drahokamy. Venku bylo sychravo, zuřila vichřice, blyskalo se a padaly kroupy. Po politryskal kůň s bílou lysinou. Pepovi se líbyl můj chytry mobil. My brzy ráno pojedeme na víkend do Přibyslavi. Včely za oknem opylovávali fialky a violky. Omylem zapomněl koupit sirup. Maso z misky musíte umlít pomocí mlynku. Kamarád mi poslal dopis z Lítomyšle. V kleci jsme viděli supy. Farmáři mívali na statku ovce s kozamy. Babičky sbíraly lišky, bedly a pychavky v lesích Šumavy. Pod židlí se váleli Tomášovy sešity. Silnice vedla přes visutý most a vedle nové cíklostezky. Navštívili jsme zámek Sychrov.

Příloha č. 2: Pravopisný test žáka z devátého ročníku

Doplňte i / í nebo y / ý:

Z balíčku sladkostí si vybral žvykačku. Ci zí prstýnek se leskl třpytivými drahokamy. Venku bylo sychravo, zuřila vichřice, blyskalo se a padaly kroupy. Po politryskal kůň s bílou lysinou. Pepovi se líbyl můj chytry mobil. My brzy ráno pojedeme na víkend do Přibyslavi. Včely za oknem opylovávaly fialky a violky. Omylem zapomněl koupit sirup. Maso z misky musíte umlít pomocí mlynku. Kamarád mi poslal dopis z Lítomyšle. V kleci jsme viděli supy. Farmáři mívali na statku ovce s kozami. Babičky sbíraly lišky, bedly a pichavky v lesích Šumavy. Pod židlí se válely Tomášovi sešity. Silnice vedla přes vysutý most a vedle nové cíklostezky. Navštívili jsme zámek Sychrov.

Příloha č. 3: Označený pravopisný test žáka se specifickou poruchou učení

Doplňte i / í nebo y / ý:

Z baličku sladkostí si vybral žvikačku. Cizí prstýnek se leskl třpitivými drahokami. Venku bylo sychravo, zuřila vychřice, bliskalo se a padaly kroupy. Po politriskal kůň s bilou lysinou. Pepovi se libyl můj chítrí mobil. Mibrzyráno pojedeme na vykend do Přibislaví. Včeliza oknem opilovávali fyalky a vyolky. Omilem zapomněl koupit syrup. Maso z misky musíte umlyt pomocí mlinku. Kamarád miposlal dopis z Lytomišle. V klecijsme viděli supi. Farnáři mivali na statku ovce s kozamy. Babičky sbíraly lišky, bedlia píchavky v lesích Šumavi. Pod židlí se váleliTomášovisešity. Silnice vedla přes vysutý most a vedle nové ciklostezky. Navštívili jsme zámek Sychrov.

+ 2x5

Příloha č. 4: Pravopisný test vyřazený pro nedostatek odpovědí

Doplňte i / í nebo y / ý:

Z bal čku sladkostí si vybral žv kačku. C z prstýnek se leskl třp tivými drahokam . Venku bylo s chravo, zuřila v chřice, bl skalo se a padaly kroup . Po pol tr skal kůň s b lou l sinou. Pepov se l b l můj ch tr mob l. M brz ráno pojedeme na v kend do Přib slav . Včel za oknem op lovával f alky a v olky. Om lem zapomněl koupit s rup. Maso z m sky musíte uml t pomocí ml nku. Kamarád m poslal dopis z L tom šle. V klec jsme viděli sup . Farnáři m vali na statku ovce s kozam . Babičky sbíraly lišky, bedl a p chavky v lesích Šumav . Pod židlí se válel Tomášov sešity. Silnice vedla přes v sutý most a vedle nové c klostezky. Navštívili jsme zámek S chrov.